

Konstnärliga uttryck i landskapsarkitekturen

En exempelstudie om kreativt skapande och konst för att
stärka det offentliga rummet

Alma Hultén & Noomi Prytz

Självständigt arbete • 15 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Landskapsarkitekturprogrammet

Alnarp 2023

Konstnärliga uttryck i landskapsarkitekturen

En exempelstudie om kreativt skapande och konst för att stärka det offentliga rummet

Artistic expressions in landscape architecture

A example study on creativity and art to strengthen public space

Alma Hultén och Noomi Prytz

Handledare: Matilda Alfengård, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Arne Nordius, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0845
Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2023
Omslagsbild: Alma Hultén 2020
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Nyckelord: *konstnärliga uttryck, konst, originalitet, kreativitet, landskapsarkitektur*

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Konsten har länge varit viktig inom staden och landskapsarkitekturen. I utvecklingen av stadsrummet prioriteras funktion och evidens över konstnärliga och originella uttryck.

Syftet är att diskutera på vilket sätt konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden och vidare belysa olika skapandeprocesser som kan leda till konstnärliga och originella uttryck i staden. Uppsatsen bygger på en litteraturstudie och en exempelstudie som ska skapa underlag för en nyanserad diskussion kring syftet. Uppsatsens litteraturstudie diskuterar tre huvudämnen: hur konst och konstbegreppet definierats genom historien, hur konsten påverkar människan och samhället och om olika teorier och lagar som berör konstens plats i landskapsarkitekturen och i det offentliga rummet. Målet med uppsatsens exempelstudie är att visa på konstnärliga uttryck och originalitet inom arkitekturen och landskapskonsten och sedan diskutera och peka på vad landskapsarkitekter kan lära sig av detta i gestaltandet av offentliga miljöer. Genom att tänja på gränserna inom respektive yrke och viljan att skapa identitetstarka platser visar personerna hur offentliga rum kan stärkas. Det finns mycket landskapsarkitekter kan ta lärdom av från arkitekter och landskapskonstnärer för att gestalta konstnärliga miljöer och skapa originella uttryck.

Nyckelord: konstnärliga uttryck, konst, originalitet, kreativitet, landskapsarkitektur

Abstract

Art has long been important in urban and landscape architecture. In the development of urban space, function and evidence are prioritized over artistic and original expression. The aim is to discuss how art can contribute to strengthening public spaces in the city and furthermore highlight different creative processes that can lead to artistic and original expressions in the city. The essay is based on a literature study and an example study that will create a basis for a nuanced discussion of the purpose. The literature study discusses three main topics: how the concept of art has been defined throughout history, how art affects people and society, and various theories and laws that affect art's place in landscape architecture and public space. The goal of the essay's example study is to show artistic expression and originality in architecture and landscape art and then discuss and point out what landscape architects can learn from this in their design of public environments. By pushing the boundaries of their respective professions and the desire to create places with a strong identity, they show how public spaces can be strengthened. There is much that landscape architects can learn from architects and landscape artists to design artistic environments and create original expressions.

Keywords: artistic expression, art, originality, creativity, landscape architecture

Innehållsförteckning

Förord.....	5
Tacktal.....	5
Varför den här uppsatsen?	5
Inledning	6
Syfte 8	
Avgränsningar.....	8
Disposition.....	9
Material och metod	10
1. Vad är konst?	12
Konstbegreppets betydelse i historien	12
De sköna konsterna.....	13
Funktionalistisk konst.....	14
Konstens inflytande på historiska landskap	14
Värdet i konsten	16
Perspektiv på konst inom landskapsarkitektur	19
Relationen konst och landskapsarkitektur ur ett vetenskapligt perspektiv	19
Lagar och riktlinjer.....	20
Vad tar vi med oss?	22
2. Arkitektur och landskapskonst som förebilder	24
Friedensreich Hundertwasser	24
Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?	26
Peter Cook	27
Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?	29
Nancy Holt	30
Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?	31
Richard Serra.....	32
Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?	33
Viktiga aspekter för att skapa konstnärliga och originella uttryck.....	34
3. Diskussion	36
Metodkritik	41
Vidare forskning.....	42
Referenser	43
Artiklar	43
Bilder44	
Böcker	45
Uppslagsverk/hemsidor	46

Förord

Tacktal

Vi vill tacka Matilda Alfengård, vår handledare, som lett oss genom vår spiralformade väg till en färdigt uppsats.

Vi vill tacka våra vänner som gett oss idéer till arbetet och som fått oss att inse att vi har ett liv utanför kandidatuppsatsen.

Slutligen vill vi tacka oss själva för de bollplank vi varit för varandra och det stöd vi behövt för att klara av den här kursen.

Varför den här uppsatsen?

Anledningen till att uppsatsen ser ut som den gör och med det innehållet den har beror till stor del på programmet och skolan i sin helhet. Vi har upplevt att konsten och den kreativa frihet inte får tillräckligt med utrymme i vår utbildning. Vi ser även en brist med de referensplatser vi fått genom utbildningen där det är en landskapsarkitektur som ofta är karaktärlös och likartad. En landskapsarkitektur som fokuserar på att lösa funktionella behov som sedan lett till städer utan landskapsarkitektoniskt intresse.

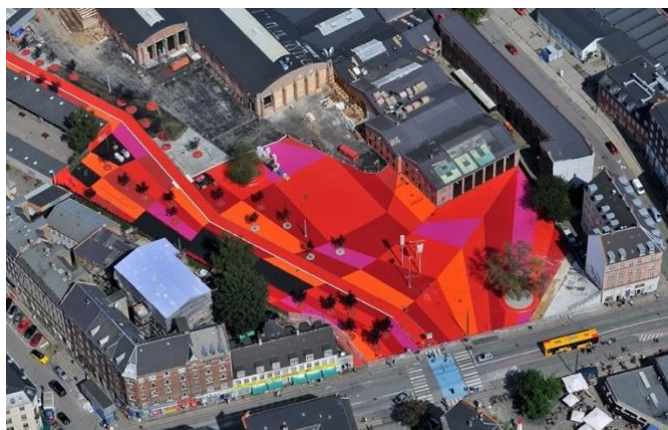
Vi vill se landskapsarkitektur som är kreativ, intresseväckande, konstnärlig och meningsfull. Vi vill se platser som är originella och som människor upplever och uppmärksammar. Vi vill se städer med större fokus på landskapsarkitektoniska värden som väcker tankar och känslor. Vi vill se vackrare och mer intressanta städer.

Inledning

“ Architecture is about trying to make the world a little more like our dreams.

”

Bjarke Ingels

Figur 1. Superkilen i Köpenhamn (Jens Rost 2011)

Citatet är hämtat från den danske arkitekten Bjarke Ingels. Citatet kan ses ge

uttryck för den bredd arkitektur och så även landskapsarkitektur innefattar, att möjliggöra och sträva efter att göra den fysiska världen vi lever i bättre – som i våra drömmar. I drömmar förekommer inte rätt och fel, och drömmen tillåter oss att tro att allt är möjligt. Det kan handla om drömmen om en bättre värld eller drömmen om en ljusare tillvaro men det kan även på olika sätt ges uttryck i den fysiska miljön som i våra städer. Idag finns det cirka åtta miljarder människor och det finns lika många drömmar som det finns människor på jorden, vilket resulterar i åtta miljarder olika sätt för hur en vacker stad kan se ut. Hur förverkligas då alla dessa drömmar i den fysiska miljön?

Ett offentligt rum där hänsyn har tagits till så många människors drömmar som möjligt är Superkilen i Nørrebro i Köpenhamn. Arkitekten har i samspel med invånare gestaltat en park som visar på diversiteten som finns i området (Danish architecture center, u.å.). Genom att låta invånare från området välja urbana platser från deras olika ursprungsländer, som sedan la grunden till Superkilens utseende och formspråk, skapades ett uttryck i parken som speglar de olika nationaliteterna från människorna som bor där (Danish architecture center u.å.). Platsen har blivit hyllad av många och var topp 5 av finalisterna som nominerades till 2013 års Mies van der Rohe-pris, ett prestigefyllt pris som vartannat år administreras av EU-kommissionen tillsammans med stiftelsen Mies van der Rohe Foundation (kulturrådet, u.å.). Superkilen nominerades till priset då det ansågs unikt i sitt sätt att integrera med invånarna och ta tillvara på alla de kompetenser som fanns i området (Fundació Mies van der Rohe, 2013). Istället för att återgå till den klassiska *Danska designen* hade man kollat på vilka som bodde och rörde sig i området och lyssnat på deras drömmar för att sedan, i fysisk form, förverkligat dem i det offentliga rummet (Fundació Mies van der Rohe 2013). Målet var att förena människorna i ett internationellt brett grannskap, vilket också resulterade i ett intressant formspråk med ett unikt uttryck. I den omtalade parken, som är ritad av arkitekten Bjarke Ingels

(Fundació Mies van der Rohe, 2013) går det bland annat att diskutera gränserna kring vad som är landskapsarkitektur respektive vad som är konst. Superkilen kan också förstås som en park som syftar till att foga samman landskapsarkitektur, byggnadsarkitektur och konst.

Skulle vi istället ta oss till andra sidan vattnet och titta på Malmö som har en befolkning med 186 nationaliteter (Malmö stad 2022), ser vi inte den diversiteten återspeglad i stadens fysiska strukturer. Borde det inte här finnas lika många drömmar att förverkliga? Malmö visar brist på diversitet i de arkitektoniska uttrycken och som landskapsarkitektstudenter har vi fått se flera stadsomvandlingsprocesser, specifikt inom landskapsarkitekturen, som framstår som generiska och repetitiva i material, växtval och uttryck. Vi syftar här inte på en brist vad gäller konstobjekt i staden, i uppsatsen har vi istället valt att fokusera på arkitektonisk konst, ett sätt för arkitekten att uttrycka sig på snarare än konst som objekt.

Arkitekturupproret är en motreaktion på vad dem anser är *dålig arkitektur* och *förfulningen av städer* (Arkitekturupproret 2023). På deras hemsida beskriver dem sig som en ideologisk, obunden, ideell folkrörelse med en vision om *vackrare* städer som är mer anpassade för folket. Madeleine Brandin (2006), arkitekt och föreläsare, tar dock upp problematiken med att bygga 'vackra' städer. För vad innebär egentligen vackert? Och för vem är det vackert? Brandin menar att det vackra är en subjektiv bedömning. Det går inte att skapa städer eller platser som uppskattas av alla. Att skapa så kallade vackra städer kan därför ses mer problematiskt än vad arkitekturupproret ger uttryck för, även om det för arkitekturupproret är tydligt vad som bör åtgärdas. Eftersom det vackra är subjektivt kan man dock ifrågasätta varför det inte skapas en större bredd av uttryck i stadsrummen, med tanke på hur många som vistas där. En större variation skulle kunna ses som en metod för att tilltala fler.

Arkitekturupproret har rötter i en facebookgrupp med samma namn som startades 2014, med utgångspunkten i tankar om att dagens städer är tråkiga och oattraktiva (Arkitekturupproret 2023). Dessa resonemang har dock funnits länge och diskuterats tidigare. Redan 1958 skrev Friedensreich Hundertwasser, känd konstnär och arkitekt, sitt första manifest om den samtida arkitekturen och utvecklingen av städer. Hundertwasser tyckte att dåtidens arkitektur var för steril och rak. Att det var ett för stort fokus på funktion och att det i sin tur ledde till att människor tappade sin kreativitet (Hundertwasser u.å.). I *Är svenska städer vackra?* (Brandin, 2006) uttrycker Brandin liknande tankar, då hon vill ta avstånd från idén att arkitektur är matematik. Brandin (2006) skriver att arkitektur är så mycket mer än det matematiska. I uppsatsen kommer vi därför lyfta och diskutera andra värden, såsom de konstnärliga och sociala.

Syfte

Syftet är att diskutera på vilket sätt konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden. Syftet är vidare att belysa olika skapandeprocesser som kan leda till konstnärliga och originella uttryck i staden.

Målet är att med exempel visa på hur konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden.

Avgränsningar

Vi har avgränsat vår litteratursökning till att vara skriven från framförallt en västerländsk kontext. Landskapsarkitektur är brett och vi har därför valt att avgränsa oss till att diskutera landskapsarkitektur i en urban kontext. Vid valet av konstnärer till exempelstudien har vi avgränsat oss till byggnadsarkitektur och landskapskonst. Detta eftersom både byggnadsarkitektur och landskapskonst är områden som kan beskrivas vara nära landskapsarkitektur och som landskapsarkitekter kan ses få inspiration av. Dessa samarbetar dessutom med landskapsarkitekter och ses som yrken med kreativ frihet och konstnärliga uttryck.

Disposition

Vi har nu introducerat uppsatsens ämne, syfte och mål.

Kapitel 1 är litteraturstudien, där redogör vi kring hur konst kan förstås och vad olika författare menar att konst är samt går igenom olika definitioner inom konsten. Vi undersöker även konstens påverkan på människan och det offentliga rummet. Slutligen ser vi på de teorier, lagar och myndigheter som finns för att skapa och bevara estetiska och konstnärliga uttryck i det offentliga rummet.

Kapitel 2 är exempelstudien, där vi undersöker fyra exempel av byggnadsarkitekter och landskapskonstnärer och undersöker deras arbetsprocess och konstnärliga uttryck i landskapet. Vi tar även fram vad landskapsarkitekter kan ta för lärdom från dessa exempel.

Det sista kapitlet innehåller uppsatsens diskussion samt en reflektion över vår valda metod.

Vid varje nytt avsnitt kommer en kort inledning om vad följande stycken kommer behandla.

Material och metod

Arbetets första del bygger på en litteraturstudie och den andra delen består av en exempelstudie. Vi genomförde en litteraturstudie kring de olika begrepp som uppsatsen hanterar och för att samla in våra teoretiska utgångspunkter samt samla in bakgrund till vår exempelstudie. För att förstå begreppet konst och de olika inriktningarna inom konst har vi dessutom lyft in Nationalencyklopedins definitioner för att balansera andra referensers tolkningar och mening som läggs i dessa begrepp. Vi har även studerat landskapsarkitekturhistoria för att kunna teckna en historisk bild av konstens koppling till landskapet. I litteraturstudien har vi läst böcker skrivna av konstvetare för att få en förståelse för konstens inverkan på människan och på så sätt förstå värdet av en mer konstinriktad arkitektur och därmed offentliga rum. Eftersom att studiens syfte är att diskutera på vilket sätt konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden har vi även undersökt teorier som berör konst och kreativitet i stadsrummet. Vi har slutligen läst om de lagar, regler och riktlinjer som finns i det svenska samhället för att skapa mer estetiska och konstnärliga uttryck i staden. Detta för att få en förståelse kring de förutsättningar eller begränsningar som finns inom landskapsarkitekturens kreativa utrymme.

Vi har genomfört en exempelstudie som kan ses ha inspirerats från en fallstudiemetodik. Metoden fallstudie används för att kunna förstå komplicerade sociala företeelser och visa på mönster, samband, regelbundenheter eller likheter (Yin, 2014; Jensen & Sandström, 2016). Om fallstudien är kvalitativ innebär det att den syftar upptäcka nya begrepp, resonemang, relationer och förståelser snarare än att verifiera en hypotes (Merriam, 1994). Vår studie är av det kvalitativa slaget och ämnar att bidra med mer förståelse. I exempelstudien skriver vi om Friedensreich Hundertwasser, Peter Cook, Nancy Holt och Richard Serra. De är byggnadsarkitekter och landskapskonstnärer kända för att skapa originella uttryck i sina verk och som vi anser kan bidra till en mer konstinriktad skapandeprocess som även kan appliceras inom landskapsarkitekturen.

I exempelstudien har vi dels läst böcker och manifest skrivna av arkitekterna/konstnärerna och lyssnat på intervjuer från dem. Vi ville ha en källa så nära personen i fråga som möjligt, detta för att få en tydlig förståelse för hur de arbetar och resonerar. Vi har även kompletterat detta med arkitekternas/konstnärernas officiella hemsidor och artiklar skrivna om dem eller deras verk. Konst är ett motstridigt ämne att skriva vetenskapligt om då konstvetare och konstnärer ofta ser det vetenskapliga som ett hinder för det kreativa inom konsten. Därav har det minskat mängden vetenskapliga texter i uppsatsen. I exempelstudien valde vi att begränsa antalet exempel till fem stycken. Anledningen till detta är för att visa på en bredd av exempel. Vi ansåg det

viktigare att visa på olika typer av yrken och tillvägagångssätt än att fördjupa sig i färre exempel.

Vi är två personer som har skrivit den här uppsatsen och har försökt att på ett rättvist och jämnt sätt arbeta med allt rörande uppsatsen. Det var i bakgrunden och resultatdelen som vi arbetade självständigt efter diskussioner med varandra. En viktig del i att arbeta på varsitt håll var att läsa igenom och gå över varandras texter för att få ett flyt och samspel i texten.

1. Vad är konst?

“ If I knew what the
meaning of art was,
I wouldn't tell you.

“
Pablo Picasso

Konstbegreppets betydelse i historien

För att förstå konstens roll i landskapsarkitekturen måste vi först förstå vad konst är. Likt Picasso vet vi inte meningen med konst men till skillnad från honom ska vi försöka gå igenom det vi faktiskt vet. Vad det är som ingår i begreppet konst och diskussion kring det. Nedanför går vi kortfattat igenom hur konstbegreppet har definierats genom historien.

Konsten som begrepp har diskuterats lika länge som ordet konst har funnits. Ordet härstammar från det forntyska ordet kunst som i sin tur kopplas till verbet können, att kunna (Berggren & Ringbom u.å.). Nationalencyklopedin beskriver konst som *“kulturyttring vars utförande kräver särskild kunskap och förmåga att bruka denna med personlig behärskning och individuell anpassning till situation och avsikter.”* Lars Berggren på konstvetenskap vid Åbo akademi skriver att historiskt var det så man använde ordet konst; konsten att göra något, konsten att bygga hus och laga mat. Det var olika *konster* man utövade. Under Medeltidens slut kallades allt hantverk för konst, och mer krävande hantverk visade på en större konst än hantverk som krävde mindre. Berggren fortsätter beskriva att det var inte förrän på 1700-talet som det enbart talades om konsten i bestämd form. Det var även under 1700-talet som konsten fick den betydelsen som vi idag associerar mer med konst, där allt från konsthantverk, bildkonst och arkitektur till teater, musik och litteratur tillhörde paraplybegreppet konst (Nationalencyklopedin, *konst*). Med en tydligare definitionen av konstbegreppet blev personligt nyskapande en förutsättning för konst. Vidare beskrivs det att i mitten av 1700-talet utvecklades begreppet *“de sköna konsterna”* (som beskrivs mer ingående längre ner i texten) inom konsten och visade på en konst bortkopplad från funktion, det tekniska och hantverket. Konsten i sig var ett eget ändamål. Från och med det hade den estetiska dimensionen en fot i debatten kring konstbegreppet (Nationalencyklopedin, *konst*).

Berggren (& Ringbom u.å.) skriver att det under romantikens 1800-tal blev mer fokus på konstnären bakom konstverket än på konstverket själv. Konstnären sågs som ett geni och konstverket som en form av självuttryck, där känslor och förmedling av känslor var centrala. Under denna period blev originalitet grundläggande för konstbegreppet då alla konstnärer skulle ha en egen tolkning och uttryck (Berggren & Ringbom u.å.). Under 1900-talet blev däremot

romantikens synsätt på konstbegreppet ifrågasatt och kritiserat av alla grupper inom konstvärlden. Det traditionella konstbegreppet och kopplingen mellan det estetiska, 'det sköna', och det originella, 'det nya', blev granskat (Nationalencyklopedin, *konst*). Ett nytt begrepp myntades; *objet trouvé* som betyder ett objekt, naturligt eller bortkastat, som hittas av slumpen och håller ett estetiskt värde. Konstnärer började leka med tanken att allt kunde vara konst även om det inte var skapat med konst som syfte. Så länge det hade ett estetiskt värde kunde objektet vara exempelvis gamla förstörda bilar, byggdelar från industrin eller ett badkar (Merriam-Webster, u.å.). Sedan 50-talet finns det flera som har bestridit att det varken går eller är önskat att definiera all konst genom ett antal egenskaper. Filosofen och estetiken Morris Weitz är ett exempel på de som nekar konsten ett gemensamt särdrag (Davies 2013). Davies skriver att Weitz menade på att det finns ingen gemensam egenskap eller essens hos konstverk. Weitz påståande är således att alla försök till en allmänt accepterad definition, dåtida, samtida och framtida, är dömda att misslyckas just av den anledningen att konst inte har någon essens, inga egenskaper som är nödvändiga och tillräckliga för att något skall vara ett konstverk (Davies 2013).

De följande styckena bygger på två definitioner av konstbegreppet som funnits i historien och som kan diskuteras i ett bredare sammanhang inom landskapsarkitektur för att stärka det offentliga rummet

De sköna konsterna

Konstgalleriet Eden gallery grundades 1997 av Cathia Klimovsky, som till grunden är en samtidskonstnär och numera ägare av Eden gallery (Eden gallery u.å.). Konstgalleriet är inriktad på *skön samtidskonst* med konstnärer från hela världen och gallerier i bland annat London, New York, Mykonos och Dubai. Deras definition av de sköna konsterna är uppdelade i två olika kategorier där de visar på en tudelad uppfattning om vad som menas med de sköna konsterna. Den första definitionen betonar konst utan praktisk funktion, den fokuserar på det estetiska och det visuellt tillfredsställande; En kreativ konstform som skapades och uppskattas enbart för sin estetiska och intellektuella innebörd. I deras andra definition ger definitionen mer uppskattning till konstnären där "*den sköna konsten*" används för att beskriva konstnärens konstnärliga förmåga och åstadkommanden. I akademiska och kulturella sammanhang i Europa hänvisar "*den sköna konsten*" traditionellt och främst till konst som skapas för nöjes skull och för dess skönhet (Eden gallery u.å.). Brukskonst, även kallad nyttkonst, kallas den konst som formger mer vardagliga och funktionella objekt och skulle ses som motsatsen till de sköna konsterna inom konstvärlden. Hit räknas konsthantverk och formgivna industriprodukter (Nationalencyklopedin, *brukskonst*).

Etteger et al (2016) tar upp problematiken med de sköna konsterna. Etteger et al skriver att teoretisk landskapsarkitekturen som ses som en konst inte bör ses som ett angrepp på funktionell design; då de menar att vi är alla för designade landskap som är estetiskt tilltalande och tjänar praktiska syften. Vidare menar Etteger et al att alla konstverk behöver ha ett estetiskt mål, där landskapsarkitektur har flera estetiska mål, men skriver att det inte behöver vara det enda målet. Landskapsarkitektur i stor skala, men även i mindre skala, har ofta specifika funktioner som den måste lösas, som exempel vattenhantering och tillgänglighet (Sveriges lantbruksuniversitet, u.å.). Etteger et al argumenterar för att landskapsarkitektur, trots funktionella behov, ska räknas som konst så länge designen har specifik estetisk intention.

Funktionalistisk konst

Stephen Davies (2013) professor i filosofi på Auckland universitet skriver att funktionalister hävdar att något är ett konstverk bara om det lyckas uppnå det syfte till varför vi har konst. Davies fortsätter med att funktionalister skiljer sig åt när det gäller konstens syfte, men en gemensam linje tyder på att dess funktion är att ge en behaglig estetisk upplevelse. Etteger et al (2016) beskriver en lite annan syn på funktionalism men då gällande estetik inom landskapsarkitektur. Etteger et al fortsätter med att det finns dels svag funktionalism som anger att god estetik tillkommer automatiskt genom att producera funktionalitet. Dels stark funktionalism som säger att estetiken är irrelevant för landskapspraxis, där meningen med landskapsarkitektur blir att skapa platser som fungerar och framträder väl utan hänsyn till dess utseende. Davies (2013) menar att om all konst måste vara funktionellt framgångsrika är det svårt att bedöma dålig konst. Appliceras detta på landskapsarkitekturen skulle det betyda att behovet av att uppfylla enbart funktionella kriterier skulle bestämma slutprodukten (Etteger et al 2016).

Konstens inflytande på historiska landskap

Landskapsarkitekturen hade tidigare benämningen trädgårdsarkitektur (Nationalencyklopedin *trädgårdsarkitekt*). I introduktionen till *The landscape of man* skriver Geoffrey Jellicoe, arkitekt och trädgårdsdesigner, att tidigare populära föreställningen var att konsten landskapsdesign endast tillhörde trädgårdar och parker. Detta antagande anser Jellicoe är förståeligt eftersom det är först under förra århundradet som det kollektiva landskapet setts som en social nödvändighet. Hur har konsten historiskt sätt påverkat det offentliga rummet? Finns det något vi kan lära oss av historien och isåfall använda i samtidens och framtidens gestaltande av offentliga platser?

Den kinesiska landskapsdesignen växte fram genom konstnärer och dess målningar (Jellicoe 1975). Jellicoe beskriver hur inspirationen till

landscapsdesignen var målningar som i grunden byggde på konceptet; den ensamma filosofen djupt inne i bergen och/eller i kommunikation med de odödliga öar som uppkom ur vattnet och försvann i dimman. Relationen mellan människa och landskap i målningen var viktigt menar Jellicoe även om konstnären inte alltid var med i målningen kroppsligt. Det första konstgjorda landskapet i kinesisk historia kommer från Handynastins kejsare Wei och var en tolkning av de mystiska öarna som kunde försvinna in i dimman på den lika konstgjorda sjön. Jellicoe fortsätter med att det heliga landskapet i Japan var likt målningarna kopplade med det heliga i både vattnet som jorden. Under 1600-talet i Japan var de som gestaltade trädgårdar tvungna att följa strikta regler men inom detta fanns utrymme för lite konstnärlig frihet (Jellicoe 1975).

I Italien under barockens uppgång på 1500-talets mitt, i samband med att jordens relation i universum började diskuteras ändrades den italienska konsten och med det även landskapskonsten (Britannica 2022). Nu gällde det inte längre människans relation till den närliggande omgivningen utan människans relation till universum som en helhet (Jellicoe 1975). Landskapsmålningarna under barocken framställde människorna som små figurer i ett vidsträckt landskap (Britannica 2022). Viktigt var tankar om storhet, sinnlig rikedom och rörelse. Applicerar man målningarna och idéerna om storhet och rörelse får man storslagna landskap som Versailles slottsträdgård och monument som Trevifontänen (Britannica 2022).

Under 1700-talets England blev den engelska landskapstilen populär, William Kent är ett namn starkt förknippat med trädgårdsstilen (Jellicoe 1975). Kent var en konstnär, arkitekt och trädgårdsdesigner och ville att alla landskap skulle skapas som om de var klassiska målningar (Great british gardens 2023). Kent använde symmetriska arrangemang för att maximera det konstnärliga effekten av form, färg och ljus. Exempel på detta man kan se i trädgården tillhörande Chiswick House som William Kent gestaltade under 1720-talet (Great british gardens 2023).

Värdet i konsten

“
Att vara konstbildare är
att vara optimist, att tro på
konstverkets
kommunikativa
möjligheter.

”
Cilla Jahn

*Här ställde vi oss frågan; hur påverkas människan av konst och är det viktigt att ha en mer konstinriktad landskapsarkitektur? Vi ville undersöka huruvida konsten har en inverkan, både på individnivå men även ur ett samhällsperspektiv/för staden i stort. Vad händer inom oss när vi betraktar konst och hur påverkas vi av att vistas i karaktärsstarka miljöer? Bidrar konsten med mer än bara de estetiska värdena och vem har rätten att uttrycka sin konst i det offentliga rummet? Den största delen kommer dels att besvaras av Nana Håkanssons intervju med konstnären Carolina Falkholt men också av boken *Möten med konstnären*, som är skriven av Cilla Jahn.*

Cilla Jahn är konstregissör och författare som i sin bok *Möten med konstnärer* (2002) beskriver just värdet av konsten. Citatet som presenteras ovan är hämtat från boken där Jahn (2002) menar på att konstens syfte är att tala till oss. Hon förklarar att ett bra verk inte ska behöva förklaras utan tala för sig själv (Jahn, 2002). Jahn tror på att konsten bidrar till att skapa miljöer där människan undermedvetet vårdas och finner ett så kallat lugn och hon instämmer med Leonardo Da Vinci när han förklarar att 'Konst skall upplevas, inte förklaras.' (Jahn, 2002, s.255). I boken *Möten med konstnärer* (2002) beskriver Jahn hur hon under en ensam period av sitt liv fann värme och sällskap av en målning som hängde på väggen i hennes barndomshem. Jahn förklarar att hon upplevde hur kvinnan i tavlan var hennes vårdare under denna period och att tavlan än idag sprider värme. Hennes övertygelse om konstens inverkan på oss är stark och hon förklarar att '*ett vackert konstverk på rätt plats hjälper människor i olika situationer*' (Jahn. 2002, s.13). Carl Jonas Love Almqvist (s.10) skriver att 'det stora i konsten' inte ligger i själva linjerna eller den yttre verkligheten utan är det som uppstår i betraktaren och den fantasi som konsten skapar. Även han menar på att känslan som verket förmedlar är vad som skapar verket och vad som gör det betydelsefullt.

Jahn (2002) lyfter värdet av att alla ska få tillgång till konst, inte bara de som vistas på museer eller har konst i sin boendemiljö. Hon menar att alla har lika stor rätt till konsten, att känna av den och yttra sig om den. Jahn beskriver att hon ser sig själv som ett redskap som känner av vad som är rätt för miljön och de som vistas i den för att skapa en så harmonisk miljö för människan som möjligt.

Jahn tycker att det är viktigt att höra människors åsikter, att vara nyfiken och fortsätta att vårda och utveckla offentliga platser så att förvaltningskostnader på sikt minskar och därmed kan ett behov av konst skapas (Jahn, 2002). Jahn skriver även om vikten av en konstintresserad ledning som vill ge platsen en starkare identitet och hitta dess själ. Hon avslutar boken med citatet 'En byggherre kan ha tusen skäl att bygga en miljö men det är endast genom konsten den får en själ' (Jahn, 2002 s.256). Citatet kan tolkas som att det går att konstruera hur många byggnader som helst men utan det konstnärliga uttrycket är det inte mer än just byggnader. Ett hus med fyra väggar och ett tak. Genom att tillföra konsten och ge platsen dess själ skapas ett hem och inte bara ett hus. Detta tas även upp i artikeln *Why public art matters* (Americans for the arts, 2018). Här beskrivs den offentliga konsten som ett sätt att humanisera den byggda miljön. De menar på att konsten är identitetskapande samtidigt som den talar om platsens historia och dess kultur. Genom att vistas på platser med en stark identitet byggs en känsla av samhörighet. De som bor och jobbar i området upplever en form av gemenskap kring platsen och dess identitet (Americans for the arts, 2018). I artikeln (Americans for the arts 2018) förklaras också fenomenet ur ett större perspektiv; de menar på att unika platser lockar människor. Det är eftertraktat att bo och vistas i miljöer med stark identitet eftersom det får människor att identifierar sig med sin omgivning och på så sätt känna sig som en del av ett större sammanhang (Americans for the arts, 2018). I artikeln (Americans for the arts 2018) menar de på att skapandet av identitetstarka miljöer på så sätt även kan ses som en ekonomisk investering.

Statens konstråd är en statlig myndighet som bildades 1937 med målsättningen att göra konst tillgänglig för alla (Statens konstråd u.å.). På Statens konstråds (u.å.) webbsida *Argumentera för offentlig konst* skriver de just om värdet av konst i det offentliga rummet. De förklarar att konsten talar till sidor inom oss som inte är mätbara och att konsten väcker känslor inom oss, bra som dåliga. Med mer konst i det offentliga rummet får vi en möjlighet att stanna upp i vår vardag och reflektera, något som de menar på att vi alla behöver. Konsten får oss nämligen att känna och att tänka. Statens konstråd (u.å.) förklarar att dessa känslor som genom konsten väcks inom oss ger oss möjlighet att reflektera över existentiella frågor. Sådana frågor som finns inom alla oss människor, såsom varför vi finns till och varför vi lever som vi gör. Att reflektera över dessa frågor ger oss mening och får oss att känna samhörighet. Konsten för på så sätt fram sidor inom oss som gör oss mänskliga (Statens konstråd, u.å.).

I och med att konsten väcker mycket känslor inom oss kan den även skapa starka reaktioner i det offentliga rummet. Carolina Falkholt är en av de konstnärer vars verk har blivit omtalade och starkt kritiserade eftersom de av många anses vara provocerande (Håkansson, 2014). I en intervju med journalisten Nana Håkansson (2014) berättar Falkholt om sin graffitikonst där Falkholt förklarar att det till en början intresserade henne eftersom det var ett sätt att skriva av sig och uttrycka sig på för att få ut allt som fanns inom henne. Idag använder hon sin konst i det

offentliga rummet för att få sin röst hörd. Falkholt menar på att alla har ett ansvar för att skapa ett bättre samhälle, ett ansvar att känna efter och ifrågasätta omgivningen och dess regler (Håkansson, 2014).

Falkholt förklarar att hon själv inte blir provocerad av konst men att hon har lätt för att blir provocerad av saker som hon inte förstår sig på, såsom kvinnoförtryck och orättvisor. Hon använder det offentliga rummet som en plattform för att utbilda och säga ifrån (ta ansvar enligt henne). I intervjun berättar Falkholt om ett av sina verk som skulle fungera som en stor utsmyckning i korridoren på en skola i Bengtsfors, där hon ville jobba med ordet *förtryck*. När Falkholt stod på skolan och skapade sitt verk bar hon en kavaj med texten 'Min jävla fitta' på ryggen. Texten är namnet på en av hennes tidigare utställningar och kommer från en egen konstform som hon skapade och döpte till 'graffitta', då hon som ung upplevde att graffiti världen dominerades av killar som tog mycket plats. Falkholt förklarar att texten på kavajen väckte mycket uppmärksamhet bland eleverna på skolan och många av dem kom fram till henne och frågade om den. Falkholt berättar att hon på så sätt fick möjligheten att prata med dem och texten fungerade som en konversationsstartare inom ämnet *förtryck*. Det öppnade upp för samtal om könsmaktsordningen och eleverna fick själva möjligheten att diskutera orättvisor de upplevde på skolan (Håkansson, 2014). Falkholt förklarar vidare att hon ville använda kavajen som ett medel för att få igång en diskussion angående starka ord med eleverna och få dem att förstå när och hur de ska användas (Håkansson, 2014).

När Falkholt senare blev avbruten av rektorn på skolan på grund av kavajen hon bar ifrågasatte Falkholt rektorn som då enligt Falkholt inte ville svara på hennes frågor. Hon väljer att spela in samtalet med rektorn och gör sedan ett nytt verk som hon döper till *övermålning*, där hon kombinerar inspelningen tillsammans med en video från ett tidigare verk där hon också blev avbruten. I intervjun berättar Falkholt även att politiker har velat kasta henne i fängelse och att hon har blivit bannlyst från två skolor de senaste åren på grund av hennes konst (Håkansson, 2014).

Genom konsten kan diskussion uppstå, vilket i sin tur ger oss en möjlighet att ifrågasätta och förstå varandra (Statens konstråd, u.å.). Falkholt visar på en konstnär som genom sina offentliga verk har engagerat många och väckt mycket känslor. I intervjun framstår hennes intentioner som goda, samtidigt som hennes verk har stött på mycket kritik från personer i maktposition. Det visar på hur konst i det offentliga rummet kan vara politiskt, vilket vi kommer utveckla vidare i uppsatsens diskussionsdel.

Perspektiv på konst inom landskapsarkitektur

“

Evidensbaserad stadsutveckling är en attityd och en metod som bidrar till stringenta diskussioner och frigör utrymme för kreativa idéer. Det är motsatsen till önsketänkande, anekdotisk bevisföring och suboptimerade beslut.

”

Joakim Forsemalm

En av Arkitekturupprorets visioner är att skapa evidensbaserade städer utifrån människans behov. Men går det att skapa evidensbaserade och samtidigt vara kreativ och visa på konstnärliga uttryck? Finns det lagar, teorier eller myndigheter som stöttar konsten i det offentliga rummet?

Relationen konst och landskapsarkitektur ur ett vetenskapligt perspektiv

Joakim Forsemalm menar med sitt citat att all typ av stadsutveckling, därav per automatik även landskapsarkitektur, ska vara evidensbaserat och att stadsplanerare och arkitekter m.m. ska sluta skapa städer och offentliga miljöer för att 'det känns rätt' och 'jag tycker det blir bra'. I boken *Evidensbaserad stadsutveckling* (Forsemalm, Johansson & Göransson 2019) delar de upp evidensbaserad stadsutveckling i fyra former av evidens; vetenskaplig-, professionell-, organisatorisk- och intressentevidens. Ta professionell evidens som exempel, där Forsemalm et al menar att den som är bäst lämpad för jobbet är den med rätt kompetenser och erfarenheter. Detta gäller inom alla områden av stadsutveckling och ska därav även gälla den arkitektoniska och konstnärliga delen. I boken *Evidensbaserad stadsutveckling* nämner sällan varken konst eller arkitektur. Rudi van Etteger, Ian H. Thompson och Vera Vicenzotti (2016) tycker det finns ett misslyckande i dagens teorier och tar upp obalansen i dagens landskapsarkitektteorier. De beskriver hur teorier och definitioner rörande landskapsarkitektur sällan tar upp ord som konst, kreativitet eller skönhet. Ett exempel på detta är nationalencyklopedins (2023) definition på landskapsarkitektur; disciplin och verksamhet med syfte att förändra och anpassa landskapet för människans behov. Det finns ett problem i samtida stadsplanering, som är tätt sammankopplad med landskapsarkitektur, där de urbana strategierna har ett för stort fokus på aktuella gestaltungsprinciper, lagrum som plan- och bygglagen och Miljöbalken och specifika mötes- och arbetsordningar (Forsemalm et al 2019). Detta kan jämföras med definitionen på arkitektur; arkitektur är detsamma som byggnadskonst (nationalencyklopedin

2023). Där finns en väldigt enkel och tydlig koppling, byggnadsarkitektur är en konst.

Nick Zangwill är professor i filosofi och hedersforskare vid University College London och gästprofessor vid University of Lincoln. 2007 skrev Zangwill boken *Aesthetic Creation* med synen att konst är konst om den skapas med en estetiskt mening. Enligt Zangwills (2007, s.2-4) åsikt, som han benämner som *the Aesthetic Creation Theory*, är ett konstverk skapat för ett särskilt estetiskt syfte. Konstens funktion är närmare bestämt att ha vissa estetiska egenskaper i fördel av sina icke-estetiska egenskaper, och denna funktion uppstår på grund av konstnärens insikt om naturen av dessa beroenderelationer och de avsikt hen åstadkommer med dem. Etteger et al (2016) ser Zangwills teori applicerat på landskapet som en lyckad teori och som har potential att rätta till denna obalans inom landskapsarkitekturteori genom att tolka landskapsarkitektur som "konst".

Lagar och riktlinjer

I Propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö* som presenterades 2018 ska estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas till vara och utvecklas (Boverket 2022). Politiken tar ett tag om helheten i arbetet med den gestaltade livsmiljön och utgör en samlad arkitekturpolicy för att skapa nationella riktlinjer. Boverket skriver att "det politiska målet slår fast att arkitektur, form, design, konst och kulturarv har avgörande betydelse i samhällsbygget eftersom den gestaltade livsmiljön påverkar alla människor i deras vardag utifrån bland annat hälsa och välbefinnande" (Boverket 2022)

I plan- och bygglag (PBL) finns det ett antal riktlinjer som handlar om arkitekturens estetiska värde och dessa kan förstås och tolkas på flera sätt. I PBL (kap 12. 2,4 §§) står det att byggnämnden ska "verka för en god byggnadskultur samt en god och estetiskt tilltalande stads- och landskapsmiljö" (Boverket 2022). 1999 kom ett tillägg till krav på lämplig färg och form som satte krav på att byggnadens yttre skulle vara estetiskt tilltalande (Boverket 2023). Den gällande bestämmelsen i Plan- och Byggförordningen från 2009 har dock tagit bort "estetiskt tilltalande" då det ansågs hantera personliga omdömen. För att understryka professionellt och sakligt omdöme är det de väsentliga uttrycken som bedöms, alltså byggnadens form, färg och material (Boverket 2023).

Statens konstråd är en statlig myndighet som bildades med målsättningen att göra konst tillgänglig för alla. Statens konstråd organiseras under kulturdepartementets område för bildkonst, arkitektur, form och design. "Genom att anlita konstnärer bidrar vi till att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet präglar samhällets utveckling." (Statens konstråd u.å.). I årsredovisningen 2014 skriver de om verksamhetsgrenen *Konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön* som är till för att undersöka och utvecklar där samtidskonst och offentliga rum möts (Statens råd 2014, s.15). *Stadsutveckling*

(Statens råd 2014, s.10) är en av fem verksamheter under verksamhetsgrenen, där konstnärers, arkitekters och andra kompetenser samarbetar för att förbättra och utveckla gestaltandet av gemensamma miljöer och som i sin tur leder till hållbara livsmiljöer. (Statens råd 2014, s.19) Med verksamheten *Stadsutveckling* kan offentlig konst interagera med offentliga rum vilket lett till att nya och oväntade kvaliteter utvecklas i plan- och byggprocesser och vid gestaltning av offentliga miljöer (Statens råd 2014, s.19).

Vikten av att skapa konst är inte bara synligt i Sverige. I februari 2023 (Det svenska ordförandeskapet i Europeiska unionens råd, u.å.) hade europeiska unionen en konferens, *Frihet att skapa*, med syfte att undersöka olika aspekter inom konstnärlig frihet och kulturella och kreativa näringar och sedan diskutera deras förhållanden mellan varandra. De tog upp vikten av att synliggöra konstnärers och kulturarbetares väsentliga roll i demokratiska samhällen, speciellt kopplat till covid-19-pandemin och invasionen av Ukraina. Konferensen syfte var mer riktat mot konstens roll för yttrandefrihet och demokrati, vilket kan ses som exempel på hur staden får in konstnärliga uttryck i det offentliga rummet. Däremot kan det vara svårare att med konferensens syfte som bakgrund att få in det i arkitektens gestaltande av staden och det offentliga rummet på daglig basis.

Vad tar vi med oss?

Här vill vi belysa det vi anser som det viktigaste ur litteraturstudien och som vi sedan tar med oss in i exempelstudien och vidare in i diskussionen.

En av de största aspekterna vi vill lyfta från litteraturstudien är *originalitet*. Att skapa originella platser och uttryck ser vi som viktigt för att konsten ska kunna bidra till att stärka offentliga rum i staden. Berggren (& Ringbom u.å.) förklarar att originalitet blev viktigt under romantiken eftersom det ansågs visa på konstnärens egna insikter och reflektioner utifrån deras känslor och tankar, vilka betraktades som genialiska. Att skapa offentliga rum som bygger på tankar och känslor resulterar i olika uttryck för alla. Vi behöver inte se tankarna och känslorna men originella uttryck tror vi skapa en mångfald av landskapsarkitektoniska värden i staden. Detta går i linje med det Almqvist skriver (Jahn, 2002, s.10) angående 'det stora i konsten'. Att det är vad som händer inom betraktaren när den skådar konst och vilka känslor och tankar det väcker inom oss som är det som gör verket värdefullt. Genom en mer konstinriktad landskapsarkitektur skapas identitetsstarka platser, som kan få besökaren att stanna upp och reflektera som i sin tur leder till en upplevelse av samhörighet och gemenskap. Att gestalta områden med en stark identitet och som anses intressanta kan locka fler människor till platsen eftersom dessa områden anses eftertraktade. Många av de värden som inte är mätbara är alltså viktiga. Enligt Statens konstråd (u.å.) kan konst på offentliga platser även öppna för diskussion och ger oss därför en möjlighet att ifrågasätta och förstå varandra. Vi tror att en stor bredd på de konstnärliga uttrycken i arkitekturen utmanar betraktarens sinnen och skapar en större möjlighet för betraktaren att kunna identifiera sig med området.

Vi vill även ta med oss det vi lärt oss angående konstbegreppen *de sköna konsterna* och *funktionalistisk konst*. De kan ses som motsatser till varandra och vi upplever att den funktionalistiska konsten får en betydligt större plats i samhället idag. Vi hade gärna sett mer av de sköna konsterna eftersom de kan bidra till att skapa intressanta och originella platser i staden. Vi tror att en jämnare balans mellan funktionalistisk konst och skön konst kan forma en stad där skaparglädjen är välkommen samtidigt som hänsyn tas till andra aspekter med tydligare mål.

Ett intressant perspektiv från litteraturstudien är vilka reaktioner konsten kan skapa. Konst som sticker ut på offentliga platser kan väcka mycket känslor och uppfattas som provocerande. Det finns många åsikter angående vad som är okej att visa upp offentligt och det kan övergå i politik med frågor såsom: vem har rätten att uttrycka sig i det offentliga rummet? För vissa är konsten ett sätt att uttrycka sig på men det kan även vara ett sätt att lära ut eller att få sin röst hörd.

Vi tar upp konstens koppling till landskapet historiskt sett och visar på epoker där konst varit närvarande för att poängtera konstens roll i gestaltandet av landskapet. Men det finns tider i historien som visar på likheter med dagens samhälle och dåtidens. Jellicoe nämnde hur de som gestaltade trädgårdar i Japan på 1600-talet hade många regler de var tvungna att följa men att det fanns utrymme för konstnärliga uttryck samtidigt som reglerna efterföljdes. I dagens samhälle finns det många regler som måste följas men då inom lagens och politikens ramar medan det i Japan anpassade sig till filosofin och religionen.

Från uppsatsens resterande delar vill vi ta med oss att det finns lagar, regler och evidensbaserade teorier som stödjer konst och konstnärliga uttryck i offentliga miljöer. Problemet kan vara att det är för lite eller att det är inriktat mer för konstnärer än arkitekter. Trots PBL och propositioner om estetiska krav kan de svåra att tolka. Hade det däremot funnit fler eller snävare regler skulle det förmodligen leda till en mindre variation i de konstnärliga uttrycken. Med tydligare restriktioner angående de estetiska värdena där de behöver se ut på ett specifikt sätt kan leda till hämmande av den konstnärliga friheten. Det i sin tur hade kunnat leda till en låg variation inom de arkitektoniska uttrycken och på så sätt gett oss den motsatta effekten av det vi genom den här uppsatsen vill säga. Samtidigt ser vi en problematik med att inte ha några lagar och teorier som stöder konst och konstnärliga uttryck i offentliga miljöer. Som Eteger et al (2016) sa finns det en obalans i landskapsarkitekturteorier som värdesätter funktion över estetik. Problemet vi ser med detta är att om den litteratur och kunskap vi får som landskapsarkitektstudenter alltid värderar funktion och rationalitet över estetik och konstnärliga uttryck är det den typen av arkitektur vi kommer skapa och den typen av stadsrum vi kommer få.

2. Arkitektur och landskapskonst som förebilder

Efter att ha läst på om värdet av konsten och värdet av en mer konstinriktad landskapsarkitektur ville vi gå vidare med frågan; hur skapas en landskapsarkitektur med starkare konstnärliga inslag med bakgrunden att konsten ska bidra till att stärka det offentliga rummet? Här kommer vi till uppsatsens mål där vi vill utreda och visa på exempel på huruvida konst och konstnärliga uttryck kan bidra till att stärka offentliga rum i staden. Vi kommer att titta närmare på några arkitekter och landskapskonstnärer som visar på originella och personliga uttryck i sina verk. Vi vill undersöka hur de arbetar och vilka processer eller ideologier de följer för att förstå vad som gynnar ett kreativt skapande. Genom att tolka deras verk eller deras processer vill vi sedan undersöka vad vi som landskapsarkitekter kan lära av dem och vad som går att applicera inom landskapsarkitekturen för att stärka originella uttryck i offentliga rum. Finns det likheter mellan konstnärernas och arkitekternas processer? Vilka ideologier och verktyg gynnar den kreativa processen? Och vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom av detta i gestaltandet av offentliga rum?

Friedensreich Hundertwasser

Transautomatism
och böjda linjer

Friedensreich Hundertwasser, konstnär och arkitekt, hade som motto; *den raka linjen är något fejt ritat med en linjal, utan tanke eller känsla; det är en linje som inte finns i naturen* (Hundertwasser u.å.). Med detta menade han bland annat att linjaler och regler dödar kreativiteten. Mottot applicerade Hundertwasser på sina målningar såväl som på de hus han ritade, exempel målningen nedan. Hundertwasser har beskrivits som *sui generis*, vilket menas med den enda av sitt slag (Merriam-Webster u.å.). Ordet används mer allmänt för allt som kan stå för sig själv (Merriam-Webster u.å.) och menas i Hundertwassers fall att han inte passar in i någon konststil.

Figur 2. Waldspirale i Darmstadt, Tyskland. av Friedensreich Hundertwasser (Guido Radig 2011)

Waldspirale (se figur 5) är ett u-format bostadskomplex designat av Hundertwasser (Trinkaus 2021). Huset, som stod klart 2000 strax efter

Hundertwassers död, ligger i Darmstadt och har en fasad av linjer och färger i lager (Fernweh nach welt 2016). För Hundertwasser, som arbetade för grön arkitektur och tyckte att alla horisontella ytor var reserverade för naturen, var det viktigt att stora delar av Waldspiralens tak var oåtkomligt för människan så enbart naturen fick frodas. I en artikel i StadtKulturMagazin (Trinkaus 2021) blir paret Birte och Konrad intervjuade om hur det är att bo Waldspirale. Att leva i harmoni med naturen, enligt Hundertwasser ideal, är viktig även för paret och var en av anledningarna till att de flyttade in i lägenheten som har direkt tillgång till innergården. John Dew, tidigare direktör på stadsteatern i Darmstadt, har bott i Waldspirale sedan 2005 och berättar under en intervju hur han inte har några tankar på att flytta och beskriver huset som en illusion av att leva i något handgjort (Fernweh nach welt 2016). Dew fortsätter att huset är som ett konstverk i sig och i varje ny lägenhet han sett upptäcker han fler spännande saker, som ovanliga fönster, pelare mitt i rummet eller färgade glasskivor.

Figur 3. Inspirerad av Hundertwassers målning 'Irrinland über dem Balkan' (Alma Hultén 2020)

Irrinland über dem Balkan är en av Hundertwassers mest kända målningar och föreställer en människa som smälter in i det baltiska landskapet. Hundertwassers kommenterar en av hans målningar med att säga att det är tur att han är en konstnär och inte en arkitekt eftersom städer som i hans målning inte skapas idag (The Hundertwasser non-profit Foundation *Green Town*, u.å.). I sitt manifest från 1958 *Mot rationalism i arkitektur* uttalar Hundertwasser sig om hur fyrkantig och tråkig arkitekturen har blivit (Hundertwasser u.å.). I manifestet

skrev Hundertwasser att “/.../ i vår moderna arkitektur (som påstås ‘konstruerad för människan’) är människans själ förtryckt.”

1954 myntade Hundertwasser begreppet *transautomatism* (The Hundertwasser non-profit Foundation, u.å.). Det är en teori kring måleri som bygger på att fokuset ligger hos betraktarens fantasi snarare än i objektets tolkning. Hundertwasser beskriver detta med ett exempel; problematiken med att människor är vana vid att jämföra bilder med titlar eftersom de berövas möjligheten att skapa sina egna individuella uppfattningar och tolkningar av verket. Han menar att verket endast har börjat sin skapandeprocess när konstnären målat färdigt och att det är betraktarens kreativa tänkande som ger målningen liv och mening. Att utan betraktaren finns det bara konstnärens egna associationer och en betraktare som vet titeln och meningen med verket endast förstår de initiala associationerna utan att skapa egna.

Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?

Vi ville med uppsatsen skapa en diskussion kring konstnärliga uttryck i offentliga miljöer. Så vad kan Hundertwasser bidra med för att stärka det offentliga rummet?

Hundertwasser var starkt emot allt som hade med raka linjer att göra och använde aldrig raka linjer i sin arkitektur. Det är kanske både extremt och irrationellt att tänka så i dagens samhällen men vi tycker man kan titta tillbaka på den arkitektur vi har och reflektera över varför den ser ut som den gör och om den måste göra det. Det är kanske okej att som landskapsarkitekt gestalta offentliga rum med mer böjda linjer, speciellt när platsen ger tillåtelse att inte behöva fokusera på logistiken och tekniken. Hundertwasser skrev i sitt manifest att; "True architecture derives only from natural construction, which is the organic development of a shell around a group of people." Från detta tar vi ut att det är naturligt att skapa städer inspirerade av naturliga konstruktioner vilket leder till mer kreativitet som människor kan samlas runt och därmed social hållbarhet.

Hundertwasser har en egen stil, *sui generis*, och med det en väldigt stark identitet kopplad till sina verk. För att stärka konsten i det offentliga rummet vill vi ta med oss att våga ha en egen stil, det betyder inte att den måste vara lika extrem utseendemässigt sett. Däremot tror vi det är viktigt med offentliga miljöer som har extrema utseenden och uttryck.

Vi tror även att landskapsarkitekter kan ta lärdom från Hundertwassers konstteori, *transautomatism*, som betyder att fokuset ligger hos betraktarens fantasi snarare än i objektets tolkning. För även om Hundertwasser har ett syfte eller en bakomliggande tanke med sina verk så är det så var det betraktarens syn och tolkning som Hundertwasser värderade. Med det vill vi säga att besökaren behöver inte veta vad arkitekten vill säga för att uppskatta platsen.

Peter Cook

Handskissad och abstrakt skapandeprocess

Figur 4. Inspirerad av Peter Cooks skiss 'Filter City' (Moa Göransson 2023)

“*I would like to be remembered as someone who cheered architecture up.*”

Peter Cook

Citatet är från en intervju med arkitekten Peter Cook (Louisiana Channel, 2022) där Cook, inför en utställning berättar om sina arkitekturritningar och skisser. Han förklarar att han genom sitt abstrakta uttryck vill tänja på gränserna inom arkitekturen. Cook triggas av människor som säger att den arkitektur han ritat upp inte går att förverkliga och det provocerar honom när arkitekter pratar om deras 'realistiska' arkitektur och hans 'orealistiska arkitektur' eftersom han inte är intresserad av det abstrakta, orealistiska utan vill skapa verkliga platser som används. Cook tror starkt på att det mesta i hans ritningar är möjligt att bygga och jobbar för att testa nya

lösningar och skapa nya uttryck inom arkitekturen. Han förklarar att han som person är väldigt konkret och att han endast använder det abstrakta uttrycket som ett verktyg för att förmedla sina idéer. I intervjun berättar Cook att han dras till det funktionella, realistiska. Han är intresserad av människor och vill skapa platser som folk vistas på och nyttjar, han berättar att han därför ritat ut gubbar och skapar scenarion i sina ritningar (Louisiana Channel, 2022).

I en intervju med ArchDaily (2016) berättar Cook om värdet med att arbeta för hand. Han jämför det med att jobba i digitala program, som han förklarar kan skapa fantastiska saker, men det analoga arbetssättet tillåter-enligt Cook- arkitekten att göra fel, vilket han säger gynnar arkitekturen eftersom att handen är så tätt sammankopplad med hjärnan och att det snabbaste sättet att få ner en idé därför är att skissa det för hand. Genom att låta

Figur 5. Inspirerad av Peter Cooks skiss 'Inhabited Wall' (Moa Göransson 2023)

handen arbeta i takt med tankarna kan arkitekten uttrycka sin kreativitet och sina idéer på ett friare sätt (ArchDaily, 2016). Genom att låta ritningarna vara mer abstrakta förmedlar Cook en känsla i dem och han förklarar på så sätt hur han vill att betraktaren ska uppleva platsen.

Peter Cooks ritningar är så vackra och målande att de har blivit till konstverk och ställts ut på museum (Louisiana Channel, 2022). Han är unik i sitt sätt att måla upp landskap och arkitektur i ritningarna och han använder dem som ett verktyg för att förmedla sina idéer och visioner. Cook arbetar mycket för hand under skapandeprocessen och lägger ett stort värde i hur hans arbete presenteras. Han har på så sätt utvecklat ett personligt uttryck i sina ritningar och planskisser, vilket sedan även syns tydligt i hans arkitektur.

I en granskning skriver Gizem Deniz Guneri (2020) om Cooks verk där hon förklarar att de flesta av hans skisser inte är förverkligade men att de ändå är viktiga för arkitekturen då de kan användas som ett verktyg för att experimentera inom den. Hans skisser undersöker snarare hur staden visuellt skulle kunna förändras om arkitekturen utvecklas och integreras mer med landskapet (Guneri, 2020). Cook svävar i gränslandet mellan att vara en praktiserande arkitekt och en teoretiker inom arkitekturen med sina utopiska målningar. Guneri (2020) skriver att Cooks arbete alltid har varit centrerat kring ett kritiskt undersökande varefter tvetydiga och oväntade arkitektoniska möjligheter har grävts fram.

Figur 6. Konsthuset i Graz, Österrike (Schneider & Aistleitner 2006)

En av Cooks skisser som har förverkligats är Kunsthaus Graz, ett konsthus som byggdes 2003 som en del av firandet av den europeiska kulturhuvudstaden och har sedan dess blivit ett arkitektoniskt landmärke i Graz, Österrike (architectuul, u.å). Dess utställningsprogram är specialiserat på samtida konst från de senaste fyra decennierna. Kunsthaus Graz utvecklades som en institution för att arrangera internationella utställningar med modern, tvärvetenskaplig och samtida konst från 1960-talet till idag. Här förenas design, nya medier, arkitektur, internetkonst, fotografi och film under ett och samma tak. I

konsthuset samlas inga nya verk in och det hålls inga permanenta utställningar. Dess enda syfte är att presentera och förmedla samtida konstproduktioner (architectuul, u.å).

Byggnadens ovanliga form skiljer sig radikalt från konventionella utställningssammanhang, av vilka många upprätthåller traditionerna från den modernistiska stilen, kallat *White Cube*. Den gigantiska byggnaden som Cook och hans kollega Fournier kallat "Friendly Alien", hör snarare till *Blob arkitekturen* och skiljer sig medvetet till material och form från det omgivande barocka taklandskapet med sina röda tegeltakpannor, men integrerar ändå fasaden på det intilliggande järnhuset från 1847 (architectuul, u.å).

Konstmuseets fasad består av BIX, ett koncept från den Berlinska arkitekturen där namnet består av orden *big* och *pixels*. Akrylglasskivor längst fasaden fungerar som en överdimensionerad skärm där konstnärliga produktioner visas. Utställningarna som visas här behöver därför inte transporteras in i det offentliga rummet utan syns direkt på skärmen och formar på så sätt sin omgivning samtidigt som den blir tillgänglig för alla. Ytterhöljet är 900m² stort och består av 930 fluorescerande ringar på 40 watt. Ringarnas styrka är justerbar vilket gör att texter, bilder och filmsekvenser kan uppenbaras och stråla in i stadsområdet, vilket bidrar till att hela staden kan ses som ett konstgalleri (architectuul, u.å).

Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?

Vi inspireras av Peter Cooks kreativa arbetssätt och hans visioner av vad som är möjligt att skapa inom arkitekturen. Hans abstrakta skisser har ifrågasatts av andra arkitekter men sedan resulterat i unika verk (Louisiana Channel, 2022). Cooks nästan optimistiska syn på skapandet är något vi tror även skulle gynna landskapsarkitekturen eftersom det öppnar arkitektens kreativa sinne och tillåter oss att tänka utanför boxen. Vi har samtalat mycket om den subjektiva konsten och om att våga synas i sitt skapande. Cook är ett tydligt exempel på en arkitekt som har utvecklat ett personligt uttryck (ArchDaily, 2016) och han visar på hur unik arkitektur kan skapas genom att testa gränserna inom arkitekturen och våga tro på sina egna idéer. Vi tror att det är viktigt att precis som Cook ifrågasätta för att sedan kunna förbättra. Att inte lyssna på de som säger att det inte går. Det är endast genom att tro på sina egna idéer som originella uttryck skapas.

Nancy Holt

Konst med landskapet i fokus

Nancy Holt var en mångsidig konstnär som skapade allt från film och poesi till skulpturer och installationer (Holt Smithsonian foundation, 2021). Mest känd är hon för sin landskapskonst och de platsspecifika installationer hon utformade. Genom att jobba med naturen och dess element lyckades Holt skapa verk som inte bara harmoniserade med sin omgivning, utan också blev en del av den. Hennes installationer tar hjälp av ljuset, solen eller landskapet och blir på så sätt ett med sin omgivning (Holt Smithsonian foundation, 2021).

Figur 7. Fotografi av Nancy Holts 'Sun Tunnels' (N 2015)

Cat Kron är en författare och kritiker med fokus på kvinnliga kulturarbetare. I en artikel för Artsy skriver Kron (2018) om Holts mest kända verk *Sun Tunnels*, som tillsammans med Smithsons *Spiral Jetty* (1970) och Michael Heizers *Double Negative* (1969–70) räknas till de viktigaste bidragen inom landskapskonstens rörelse (Kron, 2018). *Sun Tunnels* består av fyra cylinderformade betongelement stora nog för en människa att gå rakryggad genom. Verkets placering är noga uträknat i Utahs öken så att de fyra rören ramar in solen vid horisonten under vinter- och sommarsolståndet, vilket skapar en slags lins som uppslukar helheten. Befinner man sig på insidan av cylindrarna lyser glimtar av ljus in från små hål och skapar ett vackert ljusspel, vilket visas på bilden uppe T.H. Allt noga uträknat efter hur solen rör sig över verket (Kron, 2018).

Många av Holts verk är skapade och placerade på ställen som hon själv känner mycket värme för men som annars inte är så välbesökta. I artikeln citeras Holt där hon säger "Actually, choosing these sites as places for people to experience and see, *that's* the work." (Kron, 2018). I artikeln förklarar Kron (2018) att tunnarna fungerar som ett skydd från solen för de som besöker platsen eftersom de går att vistas i dem och enligt Holt blir hennes konst en anledning för besökare att uppleva dessa platser. Hon utformar sina verk på ett sådant sätt att de gör landskapet mer intressant och besökarna kan uppleva naturen genom dem, *Sun Tunnels* är ett tydligt exempel på detta. Holt poängterar att det egentligen inte är installationerna i sig som är verken utan de fungerar som ett verktyg att förmedla verkligheten, hon säger "I feel that the need to look at the sky—at the moon and the stars—is very basic, and it is inside all of us. So, when I say my work is an exteriorization of my own inner reality, I mean I am giving back to people through art what they already have in them." (Kron, 2018). Hon menar alltså på att hennes konst fungerar som ett medel för att förmedla vad människorna egentligen redan ser.

Holt spenderar mycket tid utomhus för att observera och analysera landskapet (Holt Smithsonian foundation, 2021). Holt har uppfattningen att landskapets betydelse och de båda lyfter vikten av att förstå omgivningen och lära känna den innan man tillför något i den, hon inspireras även av landskapets former och linjer och använder dem i skapandet av sina verk (Holt Smithsonian foundation, 2021).

Figur 8. Fotografi av Nancy Holts 'Sun Tunnels' (N 2015)

Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?

Som landskapsarkitekt finns det mycket att ta lärdom av från Nancy Holt. Hon (Holt Smithsonian foundation, 2021) fokuserar alltid på omgivningen när hon skapar sina installationer och landskapet verkar nästan vara viktigare för henne än installationerna i sig, vilket kan vara en värdefull utgångspunkt även inom landskapsarkitekturen. Vi fascineras av Holts sätt att förmedla omgivningen med sin konst och vi tycker hon visar på ett tydligt exempel för hur man kan jobba med naturen/ omgivningen istället för mot den.

Sun Tunnels är bara ett av Holts alla verk som harmoniserar med landskapet. Genom att betrakta och förstå platsen man jobbar på är det sedan lättare att skapa något som verkligen passar in och lyfter platsen, vilket Holt visar ett gott exempel på. Sättet Holt (Holt Smithsonian foundation, 2021) analyserar omgivningen på kan även appliceras för att skapa landskapsarkitektur som lyfter omgivningen och dess element. Hennes sätt att ta hand om platsen och bry sig om den och inte bara sina verk. Förmedlar omgivningen med sin konst och använder konsten som ett verktyg för detta.

Richard Serra

Minimalism och kontroversiella verk

Richard Serra, skulptör och landskapskonstnär, blev tidigt introducerad till metallarbete från sin fader som arbetade inom varvsindustrin (Wainwright 2022). Cortenstål, som är viktigt inom varvsindustrin, är en tydlig tråd genom många av Serras verk. Serra jobbar inom minimalismen där han skapar stora plats-specifika skulpturer i cortenstål med enkla former och upprepningar (Wainwright 2022). Minimalistiska verk kallas ibland *primära strukturer* och skapas oftast industriellt för att komma bort från det subjektiva (nationalencyklopedin *minimalism*). Serra arbetade deltid på ett stålverk vilket skulle få ett starkt inflytande på hans senare arbete (Lempesis 2023), men det gav även hans verk en känsla av *primär struktur* och med en tydlig koppling till den varvsindustrin Serra växte upp med.

Figur 9. Corténskulptur av Richard Serra (LBM1948 2019)

Cortenstål har blivit väldigt populärt inom arkitekturen och konsten. Serra skapade en egen stil i en värld där cortenstål är väldigt vanligt. Det är vågade storlekar som skapar dynamiska och intressanta platser. Serras intresse för platser och hur ett föremål kan forma utrymmet runt det gjorde honom till en populär konstnär för offentliga konststoppdrag (Lempesis 2023).

Tilted Arc installerades 1981 på Federal Plaza i New York under "Art-in-Architecture"-programmet på beställning av regeringen (Brenson 1985). Skulpturen, som är i cortenstål med måtten 3,6x36 meter, går som en väg rätt över torgytan och emot läggningmönstret med fontänen som center (Wainwright 2022). Wainwright skriver att *Tilted Arc* var placerad på ett sådant sätt att rörelse genom torget hindrades, vilket tvingade människor att interagera med skulpturen genom att gå runt den för att korsa torget. När skulpturen väl var på plats fick den kritik från folket som rörde sig eller arbetade i närheten av skulpturen (Brenson 1985). Brenson skriver i New York Times att invånare i området vill flytta på konstverket och hur en begäran skickades in till regeringen för att få den flyttad.

Serra blev kritiserad för att ha förstört platsens och att verket skapade möjligheter för graffitimålningar och laglöshet. Brenson fortsätter med att skriva hur kritiker och motståndare till *Tilted Arc* kallat verket för 'beräknat brott', 'Berlinmuren av Federal Plaza' och associerat verket med ord som gräslig, skräp och nonsens. 1989 plockades konstverket ner. Wainwright skriver hur *Tilted Arc* skapade en debatt kring konstnärliga syfte och dess inverkan på det offentliga rummet. Trots motgångarna menar Brenson att skulpturen är kontroversiell men den står också tyst och känns både intim och djärv.

Vad kan landskapsarkitekter ta för lärdom från detta?

Vi tror att det finns mycket att ta lärdom av från Serra och kanske specifikt den kontrovers som uppstod runt verket *Tilted Arc*. Skulpturen ledde till en debatt och diskussion kring konst och dess roll i landskapet. *Tilted Arc* ansågs ful och som att den inte passade in på torget. Trots den kontrovers som uppstod runt verket *Tilted Arc* visar verket på en landskapsarkitektur som kan stå för sig själv. Verket, som var platsspecifikt och installerades där långt efter att torget skapades, visar att ny och tillförd landskapsarkitektur inte behöver stärka platsen nuvarande identitet utan kan ställa sig emot den och därmed opponera sig mot platsen. Men precis som för Serras verk kan det antingen bli en framgång eller en kontrovers. Serra säger också med *Tilted Arc* att konsten får ta plats (Brenson 1985). Landskapsarkitekturen behöver inte vara subtil eller tvådimensionell, det är okej om den tar plats och visar upp sig.

Vi har nämnt det subjektiva i platserna och i konstverken, att konstnären syns i sina verk. Richard Serra som skapar minimalistiska skulpturer arbetar mer med att vara objektiv i sina verk. Minimalismen, som växte fram i USA under 60-talet med bland annat Richard Serra, stod för konst där konstnärens subjektiva uttryck inte ska synas. En följd av detta var att också begränsa de material och uttrycksmedel som användes (Nationalencyklopedin, *minimalism*). Det har lett till den definition som vi i samhället idag menar på med minimalism: avskalat. Serra har, utan att synas i de skulpturer han gjort, skapat en egen stil och originalitet.

Viktiga aspekter för att skapa konstnärliga och originella uttryck

Både Holt (Holt Smithson foundation, 2021) och Serra (Wainwright 2022) skapar konst i form av stora skulpturer i landskapet. Holt visar hur man med konsten kan framhäva och uppskatta landskapet som finns runt omkring. Hennes konstverk känns givna på de platserna de står och som en del av ett landskap som alltid sett ut så. Holts verk smälter nästan in i sin omgivning och blir ett med det, även de verk som består av robusta betongcylindrar. Målet med hennes konst är att väcka nyfikenhet på naturen snarare än att visa upp verken i sig. Serra visar på konst med motsatt effekt. Hans verk sticker ut från omgivningen och de förbipasserande blir nästintill tvingade att betrakta hans konst. Serras verk *Tilted Arc* blev likt Falkholts verk som vi skrev om tidigare i uppsatsen starkt kritiserat och de båda blev till slut bortplockade eller övertäckta. Både Falkholt och Serra lyckades med sina djärva konstverk skapa starka reaktioner och väcka många känslor. Holt och Serra är båda välkända konstnärer men som arbetar på motsatta sätt, den ena med målet att smälta in, den andra med att sticka ut. Det de två konstnärerna har gemensamt är att de integrerar folk i sina verk. Holts *Sun Tunnels* och Serras *Tilted Arc* är tydliga exempel på detta. Även här jobbar de på helt olika sätt; Serra genom att nästan tvinga in folk i sitt verk genom att placera det mitt på torget så att de förbipasserande antingen måste gå runt verket eller igenom det, Holt genom att göra sina verk till ett skydd från solen och på så sätt locka in besökarna i verket.

Det Cook och Holt har gemensamt är intresset för människan i sina verk. Cook är välkänd för sina abstrakta ritningar som enligt många inte är möjliga att realisera. I intervjun med Louisiana Channel (2022) som vi nämnde tidigare förklarar Cook dock intresset han har för människans roll i arkitekturen, det centrala för Cook är inte att skapa arkitektur att kolla på, utan att skapa arkitektur som används av människor. Han förklarar i intervjun att han är intresserad och fascinerad av hur människan använder platsen och vill skapa just platser som folk vistas på och använder (Louisiana Channel, 2022). Även Holt trycker på värdet av skapa verk som ska locka till sig besökare, men för henne handlar det snarare om att hon vill få besökarna att uppleva landskapet via verken (Holt Smithson foundation, 2021). Cook menar att han vill skapa platser som folk kan uppleva, uppskatta och leva på, medan Holt menar att platserna redan finns och att hennes konst då blir en anledning för människor att uppleva landskapet.

Friedensreich Hundertwassers tankar med transautomatism liknar minimalismen som Richard Serra jobbar med. Hundertwasser menar på att konstnären inte ska synas i sitt verk utan det är besökare som med egna tolkningar och kreativa förmågor ska forma en bild (The Hundertwasser non-profit foundation, u.å.). Även om Hundertwasser inte skapar minimalistiska platser i benämningen att minimalism betyder avskalat och få använda medel så är hans tankesätt det åt

det minimalistiska hållet. Serra (Wainwright 2022) arbetar minimalistiskt i båda benämningarna av begreppet.

Jämför man Hundertwasser och Cook är de båda nästintill rebelliska inom arkitekturen. De drivs av en idé att de vill och kan göra arkitekturen 'roligare'. De båda uttrycker ett starkt ogillande mot den fantasilösa arkitekturen som de anser skapas idag. I deras arkitektur finner man likheter genom mycket former och mjuka men djärva rörelser. Cook skapar byggnader med ett väldigt lekfullt utseende som får betraktaren att stanna upp och fascineras. Hundertwassers byggnader har ett extremt uttryck utan några raka linjer. Han gick till och med så långt att han skapade ett motto om sitt ogillande mot den raka linjen som han anser feg och okreativ. De är inte rädda för att sticka ut med sina verk utan ser det mer som deras uppgift att förbättra och utveckla arkitekturen genom ett kreativt nytänkande.

Både Cook och Hundertwasser vill genom sina skissartade ritningar låta betraktaren själv få tolka dem. De skapar abstrakta ritningar som väcker fantasin hos betraktaren. Tidigare i uppsatsen skrev vi om Almqvists syn på konsten där han uttryckte att "det stora i konsten" är det som uppstår i betraktaren och den fantasi som konsten skapar (Jahn, 2002, s.10). Den synen på konst kan appliceras både på Hundertwassers och Cooks verk. De vill förmedla en känsla genom sina skisser och de vill låta betraktaren få använda sin fantasi för att själva tolka och läsa dem. Med hjälp av sina egna abstrakta skisser och ritningar experimenterar de för att utforska vad som är möjligt inom arkitekturen. De båda kan, likt Bjarke Ingels citat i början av uppsatsen, ses som drömmare. Genom deras vackra skisser kan man ana en drömvärld. En värld som de båda tror på är möjlig att förverkliga. De visar på en nyfikenhet och en målmedvetenhet för att komma lite närmre denna värld. Förmodligen är det just genom den nyfikenheten som de har lyckats utveckla och skapa sina egna originella uttryck.

Genom att studera arkitekterna och konstnärerna försökte vi hitta likheter mellan dem för att förstå hur visuellt intressanta platser skapas. Vi har kollat både på deras process men även på deras färdiga verk. De använder olika metoder och tekniker i sin skapandeprocess där vi kunde se vissa likheter men den största gemensamma faktorn fann vi i hur de verkar se på sitt skapande. De verkar alla drivas av en inre passion och en vilja att skapa en bättre miljö. De vill genom sina verk förmedla en upplevelse, antingen genom extraordinära byggnader, ett förändrat beteendemönster hos besökarna eller genom att locka människor till en plats de finner sevärda. Människan verkar vara central för dem alla och genom sin konst eller genom att gestalta identitetstark arkitektur vill de skapa en roligare och mer intressant miljö för människan. Detta intresse tycks komma inifrån och framstår som deras drivkraft. Genom det originella uttryck som deras verk har resulterat har de på ett vackert sätt lyckats förena människan med konsten.

3. Diskussion

Syftet med uppsatsen var att diskutera på vilket sätt konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden. Syftet var även att belysa olika skapandeprocesser som kan leda till konstnärliga och originella uttryck i staden. För att skapa diskussion kring ämnet hade vi som mål att med exempel visa hur konst kan bidra till att stärka offentliga rum i staden.

Problematisering och tillämpning i det offentliga rummet

Hundertwassers vision och ideal var en naturlig och mänsklig arkitektur som för tillbaka skönhet och natur till städerna (Trinka 2021). Det kan ses svårt att som landskapsarkitekt skapa naturliga och mänskliga städer då det är många andra aspekter och yrkesgrupper som räknas in i utvecklingen av städer. Men det som landskapsarkitekter kan göra enligt Hundertwasser är att fundera på hur en naturlig och mänsklig arkitektur ser ut för dem? Betyder det mindre torg och gator som är anpassade för människan och inte bilarna? Betyder det mer växtlighet som får ta plats i städer? Vi tror det är frågor som många arkitekter funderar på, men för Hundertwasser var det även en självklarhet. Hur Hundertwasser ville skapa detta var genom sina kreativa och levande byggnader. Se Waldspirale som exempel, där byggnadens färgglada yttre fasad var modellerad efter jordens sedimentära lager. Hundertwasser använde ofta mycket växter i sina byggnader vilket landskapsarkitekter är experter på. Inom byggnadsarkitekturen kan Hundertwassers typ av byggnader driva upp priset på boende, däremot för det offentliga rummet tror vi inte att det behöver skapa mer problematik. Hundertwassers stil är lekfull och färg- och formstark men materialen behöver inte vara speciella och att inkorporera växtlighet är något alla landskapsarkitekter måste göra.

Nick Zangwill (2007, s. 44) ställer sig frågan om konst måste vara originellt. Han menar på att den inte behöver vara det eftersom det är en fråga om relationen mellan konstverkets idé och tidigare konstverks idéer. Däremot skriver Zangwill att även om originalitet inte har en estetisk kvalité så kan det vara en viktig konstnärlig kvalité. En arkitekt som är känd för att skapa originella uttryck i sina byggnader är Peter Cook. Idén om att Cook skapar 'realistiska arkitektur' kommer inte från de byggnader han skapat utan från de skisser som kommer från Cooks abstrakta skapandeprocess (Louisiana Channel, 2022). Som vi däremot skrev tidigare i uppsatsen har de flesta av Cooks skisser inte förverkligats (Gureri, 2020) vilket får oss att ifrågasätta huruvida hans kreativa skapandeprocess verkligen gynnar det arkitektoniska uttrycket. Även om Cook själv anser att alla hans skisser går att förverkliga är det relativt få som faktiskt har gestaltats. Kan en arkitekt vars skisser sällan blir till verklighet ses som en inspiratör? Det är subjektiv fråga som går att besvara på många olika sätt. När vi själva ställde oss frågan och diskuterade ämnet kom vi fram till att Cooks färgglada och lekfulla skisser ger oss en vilja att själva utforska vårt kreativa

uttryck inom arkitekturen. Genom att betrakta skisserna väcks ett intresse inom oss då de går att tolka på så många olika sätt. Vi får en känsla av att själva vilja vara en del av målningarna, att träda in i dem och utforska omgivningen. Även om vi vet att de flesta av Cooks skisser inte har förverkligats ser vi ändå hans personliga stil genom dem vilket visar på ett starkt uttryck och det ger i sin tur oss inspirationen att själva vilja utveckla vår arkitektoniska stil för att skapa originella platser i staden. I de fall då Cooks skapandeprocess har resulterat i faktiska byggnader har han visat på ett personlig och formstarkt uttryck som går i linje med hans skisser, vilket har lett oss till slutsatsen att det endast är genom att utforska och tro på sina egna idéer som originella platser skapas.

Att enbart skapa för konstens skull är speciellt svårt i stadsmiljö där alla pusselbitar, under mark, ovan mark och intilliggande mark måste passa. Däremot kan konsten bidra med att tillgängliggöra platser. Konst kan öka värdet av platsen och därmed göra den attraktiv för fler medborgare och besökare att ta sig till den platsen. Ta Nancy Holt som exempel, som fokuserar mycket på omgivningen vid skapandet av sina installationer. Holt arbetar oftast med landskapsmiljöer utanför staden men henne tankar går att applicera på stadsmiljön. Ett estetiskt och intresseväckande gestaltad offentlig rum lockar till sig besökare som sedan får uppleva och utforska platsen och det intilliggande rummen. Detta gäller landskapsarkitektur så väl som byggnadsarkitektur. Däremot vill vi poängtera att det finns utrymme för att konsten och konstnärliga uttryck ska få ta mer plats och fokus inom landskapsarkitekturen än vad den för idag.

Ekonomiskt och tidsmässigt är Richard Serras skulpturer det mest effektiva och enkla för offentliga miljöer. Och Serras uttryck har gjort honom populär för offentliga konstverk (Lempesis 2023) men det bygger då på att det redan finns ett fungerande offentligt rum där konstverket endast tillför något nytt. I Serras fall är det kanske inte uttrycket vi vill förmedla och använda i landskapsarkitektur utan mer diskussionen som uppstått efter hans konstverk placeras och hur Serra själv vill skapa interaktion mellan människor och offentliga rum. Att landskapsarkitektur inte behöver stärka platsen nuvarande identitet eller smälta in i omgivningen blir viktigt för att skapa diversitet inom arkitektur.

Något vi tar med oss från exempelstudien är hur arkitekterna och konstnärerna vi har tittat på verkar drivas av en inre glöd och de visar på en stark skaparglädje. Vi har i uppsatsen undersökt hur originella platser skapas i den offentliga miljön och försökt hitta verktyg och medel för att applicera dessa i landskapsarkitekturen. Vi har funnit en viss likhet i hur personerna arbetar och vilka medel de använder men den största gemensamma faktorn vi har funnit hos de personerna vi har undersökt handlar främst om hur de ställer sig till konsten och arkitekturen. De visar på en nyfikenhet angående vad som kan skapas och väljer att tro på sina egna idéer. De skapar utifrån hjärtat med människan och konsten i fokus och de

visar på att inga regler kan skapa så intressanta platser som skaparglädjen kan göra

Övriga tankar

En fråga vi ställt oss är varför landskapsarkitekter ska kunna arbeta mer konstnärligt, räcker det inte med att anlita en konstnär som konsult? Vi menar att det finns en skillnad på ett konstobjekt och att skapa konst inom landskapsarkitektur. Det kan till exempel handla om ett torg med ett konstverk på jämfört med ett torg där hela torget kan ses som ett konstverk. Det finns samarbeten med bra kommunikation mellan konstnärer och arkitekter. Vi kan ta *Superkilen* i Köpenhamn som ett exempel. I inledningen nämnde vi att *Superkilen* är skapat under ett samarbete med landskapsarkitekter, byggnadsarkitekter och konstnärer (Danish architecture center u.å.). Det kräver dock mer logistik och tid med fler inblandade parter. Det är viktigt med samarbeten inom landskapsarkitektur men vi tror även det är viktigt vid gestaltandet av offentliga miljöer att konsten får genomsyra alla delar; från koncept till planering och utförande. Något funktionellt som måste hanteras på platsen kan ses som en installation och därmed framhäver platsen. Det kan innebära att hantera dagvattenhantering på ett konstnärligt sätt, eller att hantera höjdskillnader kreativt. Vi ville fokusera på arkitektonisk konst, ett sätt för arkitekten att uttrycka sig på snarare än konst som objekt.

En viktig anledning att poängterar till att landskapsarkitekturen ser ut som den gör idag är ekonomiska budgetar och tidsramar. En stram budget som dessutom ska fördelas över fler aspekter än bara det estetiska och visuella påverkar möjligheten och handlingsutrymmet att laborera med olika konstnärliga uttryck. Flera av de projekt och konstverk vi tagit upp är specialbeställda och förmodligen dyra att konstruera. Många av de gestaltade livsmiljöerna i staden är antingen av kommun eller ett arkitektföretag anlitat av kommunen. Boverket (2022) pekar på den byggda miljöns påverkan och avgörande betydelse för människan och hur kommuner har en viktig roll i det. Boverket betonar även vikten av att för att skapa bättre miljöer för individen måste hela kedjan fungera, från planering till byggande och förvaltning. Kommuner, i samverkan med andra offentliga myndigheter som stat och region, bör därför enligt Boverket (2022) företräda som förebilder. Om kommuner tydligare kunde visa på konst som en viktig del av stadsutveckling och i gestaltandet av det offentliga rummet tror vi att det hade blivit en högre prioritet för andra aktörer inom stadsutveckling att även dem använda konst i staden.

Kollar vi på originalitet och konstnärliga uttryck i historien ser vi att det inte har varit så vanligt. Även om vi förknippar vissa människor med deras trädgårdar och hus så är de mer förknippade med epokerna. William Kent hade sitt sätt att designa trädgårdar på som kom från egna idéer om vad ett vackert landskap var. Men det är en del av den engelska landskapsstilen med många namn med koppling till epoken. Ser vi på de japanska trädgårdarna som nu är väldigt

uppskattade i västvärlden, visar de inte heller på mycket originalitet. I 1600-talets Japan var de konstnärer som designade trädgårdar tvungna att följa fasta principer (Jellicoe, 1975). Däremot fanns det inom dessa regler ett visst utrymme för individuell originalitet (Jellicoe, 1975). Där kan man istället dra paralleller till dagens sätt att gestalta det offentliga rummet där det konstnärliga uttrycket kan anses som snävt. I dagens samhälle är det många regler som måste följas som styrs av lagen och politik medan det i Japan anpassade sig till filosofin och religionen.

Vi har skrivit om den konstnärliga friheten men vem har egentligen rätten att ta sig den friheten? Att sätta sin egen prägel i det offentliga rummet kan, som vi skrev om tidigare i uppsatsen, skapa starka reaktioner. Eftersom vi alla vistas i det offentliga rummet, är det då rätt att skapa vad man vill där? I tidningen *Världen idag* uttrycker riksdagspolitikern Annelie Enochson sin åsikt då hon pratar om ett av Carolina Falkholts verk, hon säger: *Det här är en sexualisering av det offentliga rummet. Man talar ofta om konstnärlig frihet men varför tillåts en konstnär ta sig den friheten framför oss andra som vistas där?* (Världen idag, 2021). Det går alltså att ifrågasätta vart gränsen går för vad som är okej att skapa på offentliga platser, vilket är en stor fråga som vi inte kommer hinna gå in på i den här uppsatsen.

Å andra sidan är konst på offentliga platser en möjlighet för fler röster att bli hörda. En form av yttrandefrihet. Falkholts omtalade konstverk *överbålning* som vi nämnde tidigare föreställde en kvinnas kön, målad i starka färger av graffiti- eller graffiti som Falkholt kallar sin egen konstform. Verket kan ses som rebelliskt men det kan också ses som ett sätt för en kvinna att ta plats i en mansdominerad värld. Konstverket *överbålning* är bara ett av de verk som har skapat rubriker och som visar på hur politiskt konst i det offentliga rummet är.

Kommunen beslutade att täcka över verket Falkholt skapade på skolan i Bengtsfors då det ansågs stötande på en högstadieskola, på samma sätt som Richard Serras verk togs bort för att den ansågs opassande på sin plats. Vi förstår vikten av att inte skapa något som förtrycker eller förnedrar människor och vi håller med om att det finns gränser för vad som ska visas i det offentliga rummet men i dessa två fall upplever vi att konstnärerna blev berövade den konstnärliga friheten. Serra och Falkholt lyckades med sina djärva konstverk väcka många känslor och skapa starka reaktioner. Man brukar säga att likgiltighet är den värsta reaktionen en kan ge. En miljö som inte väcker något hos besökaren lämnar den likgiltig, vill man inte hellre besöka en miljö som väcker känslor och får en att reagera? Alla reaktioner är inte positiva men hellre uppleva starka känslor än att inte uppleva något alls.

Som vi nämnde i förordet vill vi se vackra och intressanta städer men vad skulle hända i stadsrummet om vi enbart gestaltade offentliga miljöer utifrån att de skulle vara vackra? Vad skulle hända i stadsrummet om fler vågade skapa lika extrema platser som Bjarke Ingels, Friedensreich Hundertwasser eller Peter

Cook? Skulle det förändra det offentliga rummet till det bättre eller skulle det enbart försvåra för de som gestaltar rummet?

Metodkritik

Vår studie utgår från att stärka det offentliga rummet genom konstnärliga och originella uttryck. Det finns däremot många andra sätt att stärka det offentliga rummet. Det visuella som skapar karaktärsstarka/ originella platser är endast en aspekt. Exempel på andra aspekter som skapar karaktärsstarka platser kan vara människorna som bor och vistas i området. Det offentliga rummet behöver heller inte bli starkt enbart för att det finns ett konstnärligt och originellt uttryck. Uppsatsens exempelstudie bygger endast på visuella aspekter och synen som det sinne vi upplever det offentliga rummet med. Det hade varit intressant att undersöka konstnärer där andra sinnen tas i beaktande. Hur människan upplever en plats är inte enbart med ögonen utan även de andra sinnen, som exempelvis lukt och hörsel, vilka är minns lika viktiga vad gäller hur man upplever en plats.

Diskussionen kan variera stort beroende på vilka konstnärer och arkitekter vi valde att studera i resultatdelen. Vi använder heller inte en vetenskaplig metod vid valet av konstnärer och arkitekter vilket hade gett uppsatsens resultatdel en grundstruktur. Det har varit svårt att hitta vetenskapliga artiklar och texter om konst. Mycket av det vi har läst bygger på subjektiva åsikter inom och om konst. Resultatet och diskussionen hade sett annorlunda ut om vi byggt uppsatsen på mer eller enbart vetenskapliga texter.

De platser och konstnärer vi nämnt beskrivs som extrema exempel. Det är inte tanken att vi efter detta arbete vill se alla gestaltningar som de exempel vi tagit upp. Däremot vill vi se fler originella och konstnärliga gestaltningar, om det är minimalistiska och enkla uttryck eller extremistiska och komplexa har mindre betydelse. Det ska finnas en mångfald av stilar och uttryck i staden. I inledningen skrev vi att det finns lika många definitioner av vad som är vackert som det finns antal människor på jorden så varför skapas enbart en eller ett fåtal stilar i offentliga miljöer?

Vidare forskning

Vidare forskning kan vara att kolla på exempelvis kommuner och arkitektkontor där de jobbar för att få in mer konstnärliga och originella uttryck. Och hur det applicerar det i en verklig kontext. Det hade varit intressant att göra intervjuer med verksamma inom yrket för att förstå hur de tänker kring konst i offentliga miljöer. Även att förstå hur påverkade de blir av andra aspekter och hur mycket tid av hela gestaltandet och planerandet som de kan lägga på konst och konstnärliga och originella uttryck.

Som skrivet i metodkritiken hade det varit intressant att undersöka konstens och konstnärliga uttryck på annat sätt än det visuella. Vilka aspekter och lärdomar kan landskapsarkitekturen och det offentliga rummet ta från konstnärer som använder som av exempelvis rörelse, lukt eller hörsel för att uppleva platser och deras verk.

Vi har under studien utgått från det offentliga rummet i städer och urbana miljöer. Som det står på landskapsarkitekturprogrammets egna hemsida "Landskapsplanering och landskapsarkitektur omfattar planering, projektering och förvaltning av både kultur- och naturpräglade landskap, i staden och på landsbygden." Det finns många andra aspekter inom landskapsarkitektur än enbart det urbana. Vidare forskning kan göras på konst och konstnärliga uttryck i det offentliga rummet på exempelvis landsbygden eller rekreationsområden.

Referenser

Artiklar

- Americans for the arts. (2018) . *Why public art matters*. [Why Public Art Matters FINAL web.pdf \(americansforthearts.org\)](#) [hämtad 2023-03-06]
- ArchDaily, 2016 [Peter Cook on How Drawing Enables Architects to Learn, Communicate and Experiment | ArchDaily](#) [hämtad 2023-02-13]
- Berggren, Lars. Ringbom, Marianne. (u.å). *Veta om konst*. Konstvetenskap vid Åbo Akademi. <http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/vetaomkonst.pdf> [hämtad 2023-03-05]
- Brenson, Michael. (1985). *ART VIEW; THE CASE IN FAVOR OF A CONTROVERSIAL SCULPTURE*. New York Times. 19 maj. Section 2, Page 1. <https://www.nytimes.com/1985/05/19/arts/art-view-the-case-in-favor-of-a-controversial-sculpture.html> [hämtad 2013-02-13]
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2019). *American Academy of Arts and Sciences*. Encyclopedia Britannica. [hämtad 2023-03-03]<https://www.britannica.com/topic/American-Academy-of-Arts-and-Sciences>. [hämtad 2023-02-21]
- Danish architecture center. (u.å.). *Superkilen: Captures the diversity of Nørrebro* <https://dac.dk/en/knowledgebase/architecture/superkilen-2/> [hämtad 2023-03-07]
- Davies, Stephen. (2013). *DEFINITIONS OF ART* [hämtad 2023-03-03]
- Etteger, Rudi van. Thompson, Ian H. Vicenzotti, Vera. (2016). *Aesthetic creation theory and landscape architecture*, *Journal of Landscape Architecture*, 11:1, 80-91, DOI: 10.1080/18626033.2016.1144688 [hämtad 2023-03-03]
- Fernweh nach welt. (2016). *Waldspirale in Darmstadt: "Das Haus der Schönheitshindernisse"*. <http://fernwehnachwelt.de/waldspirale-in-darmstadt-das-haus-der-schoenheitshindernisse/> [2023-03-21]
- Great british gardens. (u.å). *William Kent*. <https://www.greatbritishgardens.co.uk/william-kent.html> [hämtad 2023-02-28]
- Guneri, Gizem Deniz. (2020). *Prostor- a scholarly journal of architecture and urban planning*. Scientific papers. [348278 \(srce.hr\)](https://doi.org/10.31827/348278) [hämtad 2023-03-21]

- Lempesis, Dimitris. (2023). *TRACES: Richard Serra*. Dreamideamachine ART VIEW <http://www.dreamideamachine.com/?p=6889> [hämtad 2023-03-06]
- Louisiana channel. (2022). *PETER COOK -CITY LANDSCAPES*. [Peter Cook - Louisiana Museum of Modern Art](#) [hämtad 2023-02-13]
- Kron, Cat. (2018). *The story behind "Sun Tunnels," Nancy Holt's land art masterpiece*. Artsy. [Nancy Holt's "Sun Tunnels" Is a Masterpiece of Land Art | Artsy](#) [hämtad 2023-02-23]
- Lysenko, Olena. (2020). *The landscape architect who takes her inspiration from the painting of Kazimir Malevich*. See Kyiv. 21 mars. [The Landscape Architect Who Takes Her Inspiration From The Paintings of Kazimir Malevich - See Kyiv](#) [hämtad 2023-03-01]
- Landscape Architecture. (2021). *Women in Landscape Architecture: Diana Armstrong Bell*. Folar. [Women in LA: Diana Armstrong Bell - YouTube](#) [hämtad 2023-03-07]
- Trinkaus, Cora. (2021). *In der Waldspirale*. P-Stadtkultur. Nummer 130. <https://www.p-stadtkultur.de/in-der-waldspirale/> [hämtad 2023-03-21]

Bilder

- **Figur 1.** Jens Rost. (2011). Superkilen. [fotografi]. Flickr. Attribution-ShareAlike 2.0 Generic (CC BY-SA 2.0). <https://www.flickr.com/photos/56380734@N05/7897541516/in/photolist-d2SXWU-xGQr7W-xsxAzy-PmeGRQ-d2Qokf-Umgc63-NLCKW3-P3YyTN-rAE8cT-UmgaV7-PyUAW8-qXZ7j1-rCoRQu-P3YyZE-EDgwWx-pbkrij-PbbmaE-P42A2o-rCq6dw-PegRiR-iMd7Bd-sSTpmL-bfnc6v-qXZbRs-iManfe-qYbUqg-rAEcRT-oGgSDR-py4Zxv-sB6FDH-xsxRpy-mLGign-bJRWc2-xtrbHJ-pdnqH4-oVTbU7-pdnEW4-NLCT1J-pd6HUg-2kdnWRg-oVSfj7-pbkBmW-ceTLom-pd6Fi4-pdnFt6-pd6Fvi-oVSuNg-oVTjWP-27XJStz-2kdrpxW/> [hämtad 2023-03-09]
- **Figur 2.** Josef Ekelund. (2022). [målning].
- **Figur 3.** Moa Göransson. (2023). [målning].
- **Figur 4.** *DcoetzeeBot*. (2015). Suprematism. [målning]. Wikimedia. Public Domain. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21854523> [hämtad 2023-03-08]
- **Figur 5.** Guido Radig. (2011). Waldspirale. [fotografi]. Wikimedia. CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16117838> [hämtad 2023-03-08]
- **Figur 6.** Alma Hultén. (2020). [målning].
- **Figur 7.** Moa Göransson. (2023). [målning].
- **Figur 8.** Schneider, Marion. Aistleitner, Christoph. (2006). Kunsthaus Graz. [fotografi] Wikimedia. CC BY-SA 2.5, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1406917> [hämtad 2023-03-08]

- **Figur 9.** Moa Göransson. (2023). [målning].
- **Figur 10.** N. (2015). Sun Tunnels. [fotografi]. Flickr. 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0)
<https://www.flickr.com/photos/enwhy/26141588361/in/photolist-FvMGTN-FQ3tsH-8sNtF4-2k75w5g-KZMHJE-3oSty-2kMUXjA-8sNtmM-4z9Kkf-SpkpfC-4z5xYa-4z5BbR-9LE1CS-8sRvQN-8sNsGX-kYLXRZ-DsohWo-QSqM8C-23fmzCD-CKCjnT-mguYxC-t2SvzQ-4nH8W3-qDtvPG-2hFL5ri-DRC6vX-9TT1Dk-2eUPcan-eD4YUL-97NPK6-2kv7fyV-5o5fEC-EYcWsg-uhGHY2-pT6nUL-nV1peQ-MK7cGP-M3ATQS-g98KUM-dVrcf8-8vVkVT-2iTXCj5-8FsrB1-Wdgpeg-eddhiB-bmkKof-2mHdQ8r-2jgoPB2-beZmoc-Jd2vBZ/>
- **Figur 11.** N. (2015). Sun Tunnels. [fotografi]. Flickr. 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0)
<https://www.flickr.com/photos/enwhy/25935009940/in/photolist-FvMGTN-FQ3tsH-8sNtF4-2k75w5g-KZMHJE-3oSty-2kMUXjA-8sNtmM-4z9Kkf-SpkpfC-4z5xYa-4z5BbR-9LE1CS-8sRvQN-8sNsGX-kYLXRZ-DsohWo-QSqM8C-23fmzCD-CKCjnT-mguYxC-t2SvzQ-4nH8W3-qDtvPG-2hFL5ri-DRC6vX-9TT1Dk-2eUPcan-eD4YUL-97NPK6-2kv7fyV-5o5fEC-EYcWsg-uhGHY2-pT6nUL-nV1peQ-MK7cGP-M3ATQS-g98KUM-dVrcf8-8vVkVT-2iTXCj5-8FsrB1-Wdgpeg-eddhiB-bmkKof-2mHdQ8r-2jgoPB2-beZmoc-Jd2vBZ/>
- **Figur 12.** LBM1948. (2019). 7 (sculpture). [fotografi]. Wikimedia. CC BY-SA 4.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=84310227> [hämtad 2023-03-08]

Böcker

- Armstrong Bell, Diana. (2019). *Sculpting the land: Landscape design influenced by abstract art*. London: Unicorn publishing
- Arnheim, Rudolf. (1974). *Art and visual perception : a psychology of the creative eye*. The new version, expanded and rev. ed. Berkeley: Univ. of California P.
- Brandin, Madeleine. (2006). Är svenska städer vackra?. Blücher, G, Graninger, G. *Planering med nya förutsättningar*. Stiftelsen Vadstena Forum. s 177.
- Forsemalm, Joakim. Johansson, Magnus. Göransson, Paul. (2019). *Evidensbaserad stadsutveckling - bortom urbana anekdoter*. Årsta: Dokument Press
- Jahn, Cilla. (2002). *Möten med konstnärer*. Raster förlag
- Jellicoe, Geoffrey A. Jellicoe, Susan. (1975). *The landscape of man*. London: Thames and Hudson LTD
- Merriam, Sharan B. Nilsson, Björn. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Studentlitteratur.
- Yin, R.K. (2014). *Case study research: design and methods*. London: SAGE

- Zangwill, Nick. (2007). *Aesthetic Creation*. New York: Oxford university Press. s. 2-11 och s. 44

Uppslagsverk/hemsidor

- Architectuul. (u.å.). *Kunsthau Graz*.
<https://architectuul.com/architecture/kunsthau-graz> [hämtad 2023-03-21]
- Arkitekturupproret. (2023). *Om Arkitekturupproret*.
<https://www.arkitekturupproret.se/om-au/om-au/> [hämtad 2023-02-28]
- Boverket. (2022). *Byggnadsnämndens ansvar och uppgifter*.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/roller-och-ansvar/byggnadsnamnden/byggnadsnamndens-ansvar-och-uppgifter/> [hämtad 2023-03-06]
- Boverket. (2022). *Politik för gestaltad livsmiljö*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/gestaltad-livsmiljo/politik/> [hämtad 2023-03-06]
- Boverket. (2023). *Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan*.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/byggnadsverk/form/> [hämtad 2023-03-06]
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2022). *Barockkonst och arkitektur*. Encyclopedia Britannica.
<https://www.britannica.com/art/Baroque-art-and-architecture> [hämtad 2023-03-03]
- Det svenska ordförandeskapet i Europeiska unionens råd.(u.å.). sweden2023.eu. <https://swedish-presidium.consilium.europa.eu/sv/evenemang/frihet-att-skapa-europeiska-unionens-konferens-om-konstnaerlig-frihet-och-kulturella-och-kreativa-branscher-16-172/> konstaktperson Palmquist, Josefin. Kulturdepartementet [hämtad 2023-03-07]
- *Eden gallery*. (u.å.). *fine art definition*. <https://www.eden-gallery.com/news/fine-art-definition> [hämtad 2023-02-09]
- *Eden gallery*.(u.å.). *about us*. <https://www.eden-gallery.com/about-us> [hämtad 2023-02-22]
- Fundació Mies van der Rohe. (2023). *Superkilen*.
<https://www.miesarch.com/work/2780> [hämtad 2023-03-09]
- Håkansson, Nana. (2014) *Carolina Falkholt. Konstnärsporträtt*. Konstnärernas Riksorganisation.
<https://www.kro.se/konstn%C3%A4ren/konstnaren-3-2014/carolina-falkholt/> [hämtad 2023-03-06]
- Kulturrådet. (u.å.). *Mies van der Rohe Award*. [EU:s pris för samtida arkitektur - Mies van der Rohe Award \(kulturradet.se\)](https://www.kulturradet.se) [hämtad 2023-03-09]

- Merriam-Webster. (u.å.). *Sui generis*. In Merriam-Webster.com dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sui%20generis> [hämtad 2023-03-07]
- Nationalencyklopedin. *konst*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/konst> [hämtad 2023-02-09]
- Nationalencyklopedin. *brukskonst*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/brukskonst> [hämtad 2023-02-08]
- Nationalencyklopedin, *minimalism*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/minimalism> [hämtad 2023-02-24]
- Nationalencyklopedin, *trädgårdsarkitekt*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/trädgårdsarkitekt> [hämtad 2023-03-09]
- "Objet trouvé." Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/objet%20trouv%C3%A9>. [hämtad 2023-02-09]
- Statens konstråd. (u.å.). Om oss. <https://statenskonstrad.se/om-oss/> [hämtad 2023-03-07]
- Studio Nicolin. (u.å.). NOVE PARCHI PER MILANO. <http://www.studionicolin.com/exhibit/nove-parchi-per-milano/> [hämtad 2023-03-09]
- Sveriges lantbruksuniversitet. Landskapsarkitekt - Alnarp. <https://www.slu.se/utbildning/program-kurser/program-pa-grundniva/landskapsarkitekt-alnarp/> [hämtad 2023-02-28]
- The Hundertwasser non-profit foundation. (u.å.). Green town. https://hundertwasser.com/en/paintings/781_green_town_679 [hämtad 2023-02-15]
- The Hundertwasser non-profit foundation. (u.å.). Transautomatism. https://hundertwasser.com/en/texts/zum_transautomatismus [hämtad 2023-02-15]
- Wainwright, Lisa. S. (2022). Richard Serra. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Richard-Serra> | hämtad 2023-03-03]
- HoltSmithsonfoundation. (2021). Nancy Holt Biography. [Microsoft Word - NH resume 022621.docx \(holt-smithsonfoundation.org\)](https://www.holt-smithsonfoundation.org/microsoft-word-nh-resume-022621.docx) [hämtad 2023-02-23]

Manifest

- Hundertwasser, Friedensreich. Översatt och redigerat av Renate Littek och Brenda Richardson. https://www.sfu.ca/~andrewf/MOULDINESS_MANIFESTO.htm [hämtad 2023-02-21]

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.